

| **IN MEMORIAM** |

IDEJA VITALITETA KAO SVETI MEDITERANSKI INAT

O pjesništvu Zlatana Jakšića

UDK: 821.163.42-1.09 Jakšić, Z.

DOI: 10.15291/csi.4620

Poezija Zlatana Jakšića (1924. – 2007.) skriveni je biser hrvatske dijalektalne poezije. Neprijeporno je da Zlatanu Jakšiću, pjesniku koji je toplinom bračke čakavice opjevao život čovjeka Mediterana, pripada mjesto u hrvatskom nacionalnom kanonu. Međutim, ne bilježe ga ni antologije ni leksikoni. Govori ta činjenica da se pogled na dijalektalnu književnost kao na ravnopravan dio književnoga kanona, od polemika Zvane Črnje i njegova osnivanja Čakavskoga sabora 1970-ih godina do danas, nije promijenio. Ta činjenica isto tako govori o bolnoj indiferentnosti hrvatske književne povijesti koja olako propušta ono što ne razumije. No, propustiti poeziju Zlatana Jakšića značilo bi biti bitno zaknut za spoznaju o specifičnostima hrvatske inzularne književnosti druge polovice 20. stoljeća.

Jakšićeva poezija – od prve do posljednje zbirke – poezija je Jadranaca koji životnom vedrinom prkose sudbini birajući ideju vitaliteta kao sveti mediteranski inat. Poezija je to puna drame, ona ni čitatelja ni slušatelja ne ostavlja ravnodušnim, uvlači ga u ritam i dinamiku vlastite mjere i igre. Tema koja se poput niti prepoznatljivosti provlači Jakšićevom poezijom mogla bi se sažeti kao život Brača ili život na Braču. Naizgled bi moglo djelovati da je riječ o uskim ili ponavljajućim motivima, međutim u tome se i krije tajna Jakšićeve poezije kao velike – on uspijeva pjesničkom pričom o Braču i Bračaninu poetski iskazati mitski život otoka i Mediterana. Čitajući Jakšićevu poeziju, od prve zbirke *Zavtri i spjaže* iz 1958. godine do posljednje *Pivac na humaru* iz 2002. godine, mogla bi nam se nametnuti metaforična slika njegove lirike u kojoj se ravnopravno izmjenjuju poetični Vladimir Nazor, u svojoj oglazbljenoj nježnosti lirske riječi, i Grk Zorba u svom prkosnom, satirskom humoru. Sve je to jedan jedinstveni čovjek otoka.

Već u prvoj zbirci poezije *Zavtri i spjaže* Jakšić je već potpuno definirao i tematsku i stilsku poetiku pjesničkoga iskaza. Početak je to kreacije mitologije otoka u malom. Svaka je pjesma mali otočni događaj, običaj, anegdota koja prerasta u dramulet. U tom se kontekstu Zlatan Jakšić pokazuje kao vrstan kreator kompozicije unutar koje čestim gradacijama postiže specifičnu ritmičnost i dinamiku. Primjer kompozicijskoga sklada

zasigurno je pjesma „Jutro” kojom dočarava živopisnu otočnu užurbanost s prepoznatljivim topoima otočnog života: cijela je pjesma radostan splet slike i glazbe koju pjesnik postiže majstorskim variranjem glagola – *zaškripju, kašjat, rasplaču, iskat, putuju*. U ovoj je zbirci svoje mjesto pronašla i antologijska pjesma „Lumbrela”. U njoj je pjesnik uspio uvezati doživljaj tipično otočnog (toplog) humora sa sudbinom siromašnog malog čovjeka, povratnika iz Amerike, u jedinstveni motiv „lumbrela”, kišobrana koji se kao identitetska naljepnica vezuje uz sliku Bračanina. Svojim osjećajem za humor, a koji dobrim dijelom postiže vedrim kontrastiranjem tipičnih slika, Jakšić opjevava tešku sudbinu otočanina koji je nagnan siromaštvom napustio dom otputivši se u Argentinu, da bi se u konačnici vratio još siromašniji negoli je to bio ranije. Kišobran kao „gospodski”, ali i tipično brački rekvizit, u tom ga je smislu učinio važnijim, donio mu svijest dostojanstva. Na tom je tragu i pjesma „Perinac”. Ona tematizira težak život malog čovjeka, otočnoga „lera”, koji je život proveo na ribarnici a da nije okusio ni „zubaca ni triju”. Piše Jakšić i o bračkoj petradi, gomilama, ćulcima i tovarima, kao i o neobičnim otočnim običajima, te ih sve zajedno uvezuje u simbolički raster bračkoga kulturnog pejzaža.

Snig na Braču zbirka je koja svojom naslovnom pjesmom evocira kontrastnu dimenziju pjesništva Zlatana Jakšića. Figurom kontrasta pjesnik osim dramatičnosti postiže upečatljivu poentu. U ovoj je zbirci pjesnik otvoren motivima kojima bi mogao kreirati tipični leksikon Brača. Pravi je primjer njegova „pjesničkog leksikona” primjerice pjesma „Da se je napivat pa onda umrit” u kojoj donosi niz bračkih fraza koje tumači anegdotalnim poetskim krokijima. Nosiva pjesma cijele zbirke zasigurno je „Vrime od škoja” posvećena „šjori Mariji iz Studene”; tretirana u igri dosjetljivih kontrasta vjetrova i ženskih figura otoka. Zbirka *Snig na Braču* čita se i kao kronika Brača jer Jakšić je pjesme posvetio konkretnim i na Braču vjerojatno i danas prepoznatljivim ljudima i događajima, kao što su to pjesme „Anti Žeravici”, „1935. godine”, „Stari Žura” ili „Naš Boćin”. Često Zlatan Jakšić isti motiv varira kroz više pjesama. Zapravo, pojedini motivi – brački pejzaž, povratnici iz Amerike ili život onih koji čekaju na konačan povratak svojih članova obitelji s drugih kontinenata, stalna su njegova preokupacija. Zanimljivo je u tom kontekstu primijetiti da se pjesnički iskaz, njegova imaginacija tu ne umaraju. Dapače! Svaki novi iskaz donosi svježe viđenje i novu dramu. Jer za Jakšića kao i za sve otočane, srce otoka – trg i kale – zamišljeni su *teatrum mundi*. I doista, ta pozornica svijeta u malom uspijeva očuvati uspomene na neobične, ali i posve obične karaktere, domišljatosti i spletke, nade i propala očekivanja. U zbirci *Vrime od škoja* uza sve Jakšićeve šaljive dosjetke i oglazbljene rime, čitatelj doživljava i prepoznaje ideju prolaznosti. Dirljiva je u tom smislu pjesma „Laka mu zemja!” koja izdvojenim i zaključnim stihom – „I svako čudo za tri dana...” – a riječ je o nedovršenoj pučkoj izreci, aludira na prolaznost i neumoljivu kolotečinu života pod kojom nestaju i bol i tuga. Na tom je tragu

i pjesma „Domaća filozofija” koja počinje legendarnim Jakšićevim stihovima „Život je škatula tabaka / koja se je počela praznit / čin si usta pomaka...”. I doista, ulazeći to dublje u živopisne slike i meki ritam zvukovnih figura, čitatelj zamišlja i vidi otočanina, čovjeka, koji prazni svoju škatulu – bilo da je ostao na škoku ili otplovio u novi svijet u kojemu se Brač nazire tek kao kapljica uspomene. Svaki život, sve što je ljudsko, miris je tabaka što brzinom vapura nestaje. U zbirci *Vrime od škoja* pjesnik se otvara i širim oblicima, pjesme mu postaju razvedenije, a time otvorenije fabulativnosti. Očito je to bilo njegovo poetsko zrenje, jer posljednja zbirka *Pivac na humaru* vrhunac je njegove priče u pjesmi. Simbolični pivac na humaru, odnosno pijetao na dimnjaku, sažima bitno od otočne filozofije života. Naslovna pjesma zbirke priča je o ženi koja čeka supruga da se vrati s mora, i dok se on ne vrati, njezina je kuća, ognjište hladno jer nema tko popraviti pijevca na dimnjaku. Sliku teške sudbine žena, svih hrvatskih otočnih Penelopa, Zlatan Jakšić lišava patetike, te svojim specifičnim smijehom kroz suze u zaigranosti jezika i slika odaje im počast jer su svojom strpljivošću i snagom odolijevale vremenu. Čekanje od blagdana do blagdana, slika je nade ne samo u povratak s plovidbe nego i u sam smisao života. Pjesma nade, zaogrnutu ritmom prave drame, zasigurno je i „Braški kalendar”. Pjesnik ideji prolaznosti odolijeva lirskim prepričavanjem običaja, sjećanja, anegdota vezanih uz liturgijsku godinu – pa tako život Brača pratimo od blagdana Male do Velike Gospe. Sva u užurbanom ritmu, ona upozorava na brzo odmicanje vremena, a svojom cikličnom kompozicijom, na idejnoj ga razini smiruje, pripitomljuje vezujući uz dane po kojima otok i otočni svijet doživljava ukupnost vlastite egzistencije.

U zaključnom promišljanju o pjesništvu Zlatana Jakšića nameće nam se sljedeća misao – da je ovaj pjesnik napisao samo dvije pjesme – „Snig na Braču” i „Braški kalendar” – upisao bi se u književnu povijest Brača, ali i u antologijske izbore hrvatske lirike 20. stoljeća. Živeći svoj profesorski poziv u Zadru, gradu otvorenom moru i nebu, rodni je otok nosio kao iskonsko nadahnuće. Djetinja zaigranost koja ga je vezivala uz odrastanje na Braču, nevin i vedar pogled na svijet, postali su temeljne označnice njegove pjesničke poetike. Promatrajući Jakšićev pjesnički opus unutar povijesti hrvatske književnosti 20. stoljeća, smještamo ga uz bok dva jadranska velikana – naime za hrvatsku je književnost Jakšićeva poezija ono što su drame Ranka Marinkovića nadahnute Visom, odnosno čakavski *intermezzi* Živka Jeličića iz njegove proze. Prepoznati i jezičnom čarolijom otkriti nerv mediteranskoga čovjeka – to je uspjelo ovoj trojici. Za njih je život uistinu „škatula tabaka”, koji prođe u brzini jednog okretaja na pozornici života. Lirika Zlatana Jakšića ostaje prepoznatljiva po svojoj vedrini i zaigranosti, nježnom i toplom čakavskom izrazu, jeziku stvorenom za lirsku nježnost, slikanje djetinjih uspomena.

Sanja Knežević

PROSTORNA KONCEPTUALIZACIJA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 19. I 20. ST.

UDK: 821.163.42“18/19“

DOI: 10.15291/csi.4619

Stota godišnjica rođenja i sedamdeseta godišnjica znanstvenoga rada Aleksandra Flakera povod je refleksiji njegovih književno-znanstvenih promišljanja koja su, možemo to reći bez zadržke, postavila temelje moderne znanosti o književnosti u hrvatskom, ali i širem slavističkom kontekstu. Radovi ovog glasovitog rusista, čija promišljanja nadilaze užu specijalizaciju rusističke kabanice, uvelike su zadužili znanost o književnosti pri čemu pojmovi i koncepti poput „stilskih formacija”, „poetike osporavanja”, „proze u trapericama” i dr. čine abecedu gradiva svakog filološkog studija u zemlji i šire. Ovaj rusist po vokaciji, komparatist po metodologiji i kozmopolit po kulturnom habitusu značajan je dio svog opusa posvetio kroatističkim temama u čemu ga predstavlja i ova knjiga sabranih tekstova posvećenih prostoru hrvatske književnosti 19. i 20. st., objavljenih u rasponu od 80-ih godina 20. st. sve do prvog desetljeća 2000-ih. Iako je riječ o „rasutom teretu”, tekstovi okupljeni apostrofiranom problematikom prostora ovdje se nadaju kao koherentna i domišljena cjelina. Tomu u prilog ide činjenica da je riječ o posljednjem Flakerovu projektu, nacrtu zamišljene knjige koja će okupiti njegove ranije objavljene članke o hrvatskoj književnosti koje povezuje upravo nit promišljanja prostora u književnom tekstu. Flaker je tom idejom bio zaokupljen do pred sam kraj svoga života, o njoj je intenzivno razmišljao, tekst knjige pripremao, ali djelo, nažalost, nije ugledalo svjetlo dana za njegova života. Brigom i predanim radom Jadranke Brnčić i Gorane Flaker, Flakerov posljednji zamišljeni projekt je realiziran, a njegova promišljanja nastavljaju pronalaziti svoj put do novih čitatelja.

Možemo ustvrditi kako je promišljanje prostora u različitim književnim i kulturnim aspektima, Flakerova istraživačka konstanta, ali i spoznajna prizma kroz koju je ovaj znanstvenik ovjeravao različite književnopovijesne i teorijske koncepte. Još od *Književnih veduta* (1999), prostor se u Flakerovoj misli nalazi na vrhu konceptualne hijerarhije promišljanja što je s tekstovima okupljenima u ovoj knjizi zadobilo intencionalan sinergijski karakter. Za Flakera je naime od samih početaka njegova intelektualna djelovanja misliti književnost uvijek podrazumijevalo misliti kulturni prostor u kojem ona nastaje i koji se u njoj ogleda i oblikuje, dok je misliti kulturni prostor u svim

njegovim složenostima ujedno značilo spoznati kompleksnost geopolitičkog trenutka i vlastite pozicije u njemu. O tome nam rječito govore kako Flakerove studije kojima je utvrdio svoje respektabilno mjesto u književnoznanstvenom kanonu tako i njegovi osobniji zapisi pri čemu je uz njegovu *Autotopografiju* nezaobilazno ovdje spomenuti i putopise zapadnom Europom i Amerikom s početka 50-ih godina 20. st. *Bez linije: „Volendamom” iz Nizozemske u Sjevernu Ameriku 1950. i 1951.* koji su kao i ova knjiga također ugledali svjetlo dana nakon njegove smrti. Uz analizu prostora u književnom tekstu, Flaker je tako oblikovano nekoliko značajnih prostornih refleksija svoje biografije koja je uvijek simptomatično ukazivala na okolni kontekst vremena.

Sam je književni prostor u intelektualnoj misli ovog književnog znanstvenika u složenom odnosu s književnom poviješću. Prostor i vrijeme u književnopovijesnom su smislu tako tijesno povezani pa možemo govoriti o svojevrsnoj prostornoj periodizaciji, odnosno šire shvaćenom kronotopu književnopovijesne perspektive. Takva periodizacija donosi nov konceptualni pogled u odnosu na tradicionalne književnopovijesne sinteze koje se vode logikom temporalnosti, i to one nerijetko smještene izvan same logike književnog polja. Unutar takva Flakerova koncepta koji promatra kategorije književnog prostora i povijesti u tijesnom i složenom suglasju, dobivamo precizniji pogled na različite autorske pojave, djela, teme i motive u specifičnoj dinamici književnog polja. Flaker je analitičar specifičnog književnog jezika prostora koji kao prizma prelama sve ostale komponente: kulturne, društvene, političke, ekonomske sve do suptilnih linija stilskih formacija, umjetničkih pravaca, postupaka i estetskih tendencija. Kao središnje pitanje takve analitičke optike mogli bismo izdvojiti pitanje „kako književnost konstruira prostor” koje se provlači refleksijama ove studije. Odgovor na to pitanje u ovoj knjizi pronalazi svoju analitičku konkretizaciju na primjeru korpusa hrvatske književnosti 19. i 20. st., dakako, u komparativnom kontekstu. U takvoj prostornoj konceptualizaciji, nekoliko se toposa nadaje ključnima u refleksiji hrvatske književnosti 19. i 20. st., a to su: srednjoeuropski, istočnoeuropski i anglo-američki kulturno-civilizacijski toposi koji se zatim kapilarno šire na zasebne prostorne naglaske poput umjetničkog Beča i Pariza, postrevolucionarne Moskve preko sitnih rukavaca europskih kavana, hrvatskih sela i otoka sve do globalnih metropola kapitalističkog Zapada. Prostor je tako kod Flakera shvaćen metaforički i metonimijski: od širokopoteznih obrisa velikih geopolitičkih metafora Zapada i Istoka sve do metonimijskih prostornih dijelova za cjelinu kao što su to, primjerice, kavane za europski umjetnički habitus ili Jadran za kompleks različitih kulturno-civilizacijskih prožimanja i utjecaja. Pritom, ono što odlikuje misao ovog znanstvenika jest rafinirano analitičko balansiranje između konteksta i književnog teksta koje vodi računa o složenim sponama između toga dvoga.

Možemo ustvrditi da je struktura poglavlja ove knjige oblikovana Flakerovom omiljenom šahovskom metaforom koju preuzima od Viktora Šklovskog, a to je „konjićevo kretanje”. Naime, Flakerova sinteza hrvatske književnosti 19. i 20. st. ne slijedi kronološku logiku u strogom historiografskom smislu, već je kronologija u doticaju s problematikom prostora ostvarena konjićevim kretanjem postrance i nerijetko se razilazi s neumitnom logikom temporalnosti u skladu sa specifičnom dinamikom književne povijesti. Tako su pojedine prostorne perspektive problemski „deklinirane” kroz različite autorske poetike i opuse, protežući se kroz dva stoljeća hrvatske književnosti, pri čemu pisci iz ranijeg perioda uspostavljaju dijalog sa suvremenicima i inozemnim pandanima, a analitičar među njima uspostavlja i uočava paralele, doticaje i razilaženja. Knjiga je otvorena cjelinom o limitrofnim, tj. graničnim prostorima hrvatske književnosti s prvim poglavljem o makroprostoru kako ga je oblikovala hrvatska književnost 19. stoljeća s naglaskom na tekst Mihanovićeve *Horvatske domovine* koji će kasnije postati hrvatskom himnom. Završava pak cjelinom o oslobađanju prostora u kojoj se autor bavi onim modelima prostora koji označavaju „slobodu redukcije” što pronalazi u primjerima Šoljanove i Marinkovićeve proze. Studija tako čini puni krug od upotrebe prostora u zamišljanju nacije do oslobađanja prostora u suvremenom književnom imaginariju, između čega se nalaze slojevi različite prostorne artikulacije u pojedinim razdobljima i autorskim poetikama. Tako, primjerice, među graničnim prostorima koji pronalaze svoju refleksiju u književnosti važno mjesto zauzima imaginarij Bosne što ga oblikuju hrvatski književnici od *Pogleda u Bosnu* Matije Mažuranića pa do Kumičićeva teksta *Pod puškom*. S druge strane, kulturno-civilizacijski topos Zapada svoju konkretizaciju pronalazi u prostorima od Mletaka preko Austro-Ugarske Monarhije do Pariza sve do američkih metropola, i taj je topos kroz različite žanrove i perspektive prisutan kod velikog broja hrvatskih književnika od Antuna Nemčića, Šenoe, preko Vojnovića, Nehajeva, Krleže, Matoša, Šoljana i dr., poprimajući različite estetske, civilizacijske i moralne komponente. Uže nacionalnu sredinu i njezin prostorni imaginarij Flaker reflektira kroz topos sela što čini na primjeru karnevalizacijskih postupaka Ante Kovačića, zatim maritimni topos Jadranskoga mora (A. W. Tkalčević, Preradović, Kranjčević, Kamov, Matoš, Ujević, Šoljan i Fabrio) i otočkih prostora, s posebnim fokusom na Rab i njegove književne transformacije od Slobodana Novaka, preko Šoljana sve do Ferića. Naročitu pozornost Flaker pridodaje modernističkim tekstovima u kojima se „sve što je čvrsto i postojano pretvara (...) u dim” pa tako i prostor. Tema i postupak rastakanja prostora, osobito u stilskoj formaciji simbolizma u kojoj prostor postaje indikator atmosfere, raspoloženja i psihologizacije likova, promatram je u djelima Vojnovića, Matoša, Krleže i dr. Nove civilizacijske tendencije moderne Flaker prepoznaje u globalizaciji hrvatske

književnosti koja, prema Flakeru, započinje još s Matošem, njegovim reportažama sa svjetske izložbe u Parizu 1900. i njegovom poemom *Mòra*. Od dvadesetostoljetnih tema, posebno mjesto zauzima avangarda, Flakerova specijalnost, pri čemu se autor uže osvrće na Ujevićeve pjesme koje oblikuju „zone” (Apollinaire) globalnog prostora, prvenstveno europskih gradova kao sjedišta kulturnog i generatora umjetničkog života, uz refleksiju nezaobilaznih prostora kavane i ulice u kojoj domaća i europska avangarda ostvaruju tematsko-motivske i svjetonazorske doticaje. Iz velikog broja dvadesetostoljetnih autora i djela, naročito se izdvaja Miroslav Krleža kao svojevrsna centrifugalna sila moderniteta i *leitmotiv* Flakerovih tekstova. Bilo da je riječ o Krležinim djelima, Krležinoj valorizaciji pojedinih pisaca, Flaker ukazuje na prostor kao ključnu temu njegova opusa: od panonskog blata preko srednjoeuropskih hegemonijskih prostora Monarhije, od malograđanskog Zagreba do postrevolucionarne Moskve. Oblikovanje prostora u književnom tekstu tako predstavlja indikator autorove pripadnosti određenoj stilskoj formaciji, nagovještaj njezina rastakanja, ili pak kroz nju progovara autorov svjetonazor.

Bogatstvo tema, autora i uvida ove monografije još jednom potvrđuju Flakera kao autora koji ima sposobnost superiorne književnopovijesne sinteze i komparatista koji ukazuje na to kako je pogubno sagledavati nacionalnu književnost bez doticaja s njezinim europskim kontekstom. Kod Flakera su „dom i svijet” u konstantnom svrhovitom dijalogu što izbavlja domaću znanost od književnosti od pogubnog provincijalizma. Uza sve to, Flaker kao analitičar umjetnost promatra u sintezi pa je tako intermedijalnost kao već prepoznato mjesto Flakerove analitičke optike važan dio i ove studije u čemu se posebno izdvaja ikoničnost književnih tekstova u oblikovanju prostora u rasponu „od vedute do panorame” kako je to već istaknula Jadranka Brnčić u predgovoru ove knjige.

Flaker je svojim znanstvenim pristupom uvelike zadužio suvremenu znanost o književnosti i kulturologiju pri čemu novija istraživanja moraju uputiti pogled prema njegovim promišljanjima u kojima mogu prepoznati zametak vlastite perspektive. U Flakerovim analizama tako možemo detektirati obrise kulturne i kritičke geografije, naročito imagologije, subdiscipline komparativne književnosti koja se bavi reprezentacijom nacionalnog karaktera. Artikulacija prostora tako kreira, da apostrofiram Ritu Felski, specifično „društveno znanje književnosti”, odnosno nudi nam uvide o društvu koji imaju specifičnu spoznajnu i afektivnu kvalitetu. Takvu svijest o subjektivnom i artifičijelnom oblikovanju percepcije prostora Flaker zasigurno duguje kronotopu vlastite biografije. Kao čovjek 20. st. koji je zakoračio u prvo desetljeće 21., značajan dio Flakerovih promišljanja nastajao je upravo u kontekstu Hladnog rata i njegovih posljedica u kojem su polarizirane silnice Istoka i Zapada centrifugalno usisavale i

oblikovale sve ostale kulturne pojave i diskurse. Svijest o tom učinku Flaker je nerijetko isticao u vlastitim predodžbama kulturnih prostora koje nisu izostale ni u ovoj knjizi. U tom smislu vrijedi citirati Flakerov ležeran, ali itekako instruktivan geopolitički komentar, smješten na samom kraju ove monografije u poglavlju „Zvezdani gradovi, američki zapravo”, a koji se tiče upravo subjektivnosti percepcije hladnoratovskog civilizacijskog pejzaža. Kako tvrdi o svojoj percepciji Rusije krajem 20. st.: „Rusiju sam iz zrakoplova upoznao kasnije – s bitnom razlikom: prepoznao sam već viđeno iz vlaka. Ali jednom sam, vraćajući se s izleta na kanal Don–Volga u Staljingrad, gledajući s brežuljka na more prizemnih brvnara, viknuo: ‘Pa to vam je Amerika!’. Moj se vodič uvrijedio. Mislio je da se rugam Rusiji. Ali se usporedba nametala. Uostalom moj prijatelj Riccardo me je već u Yaleu upozorio: ‘Znaš, Amerika je slična Rusiji s time da je Amerika – sve više Rusija, a Rusija – sve više Amerika’. Ovaj se ‘štos’ obistinjuje. Dok je hora – u Rusiju valja putovati (spavaćim) vlakom!”

Ovaj citat tako metonimijski zorno predočuje Flakerov intelektualni habitus komparatista i kozmopolita lucidnih zaključaka, zasigurno i uvelike poučenih spoznajama do kojih je došao analizom književnog teksta. Sve su to uvidi koje analitički minuciozno daje ova studija i u kojoj ćemo zasigurno iznova pronalaziti izvorišta nekih budućih analiza hrvatske književnosti.

Maša Kolanović

SJEĆANJE NA ALEKSANDRA FLAKERA

UDK: 929 Flaker, A.*

821.161.1

DOI: 10.15291/csi.4621

Sjećam se – tako počinje predgovor Vladimira Nazora njegovim *Slavenskim legendama* i tako počinjem i ja svoja sjećanja o Aleksandru Flakeru. Sjećanju na njega posvetila sam svoj članak o Nazoru, koji je bio objavljen 2011., jer me on uputio na Krležinu kritiku *Slavenskih legendi* kao književne laži. Ne samo ovoga razgovora sjećam se s užitkom.

Sjećam se da smo na mom prvom seminaru o ruskoj književnosti na sveučilištu čitali odlomke iz članka „O realizmu” (rus. „O realizme”), prevedene s ruskoga na njemački. Dakle, od prvoga semestra svojih slavenskih studija prati me ime Aleksandra Flakera. Kasnije sam čula ovo ime na predavanjima prof. Lauera o ruskoj i o južnoslavenskim književnostima. Kao dobar učenik Zagrebačke škole, prof. Lauer uveo je u svoja predavanja pojam „stilska formacija”. Jednom, tijekom studija u Göttingenu, čula sam da je među gostima na konferenciji na našem seminaru bio i neki Flaker. Naša tajnica bila je oduševljena njegovim šarmom. Kao docentica i kasnije profesorica, naravno i ja koristim pojmove stilske formacije, motivacije i Flakerovo razumijevanje realizma, a također i pojam „proza u trapericama”. Razumije se da se i u svojim znanstvenim radovima oslanjam na Flakerove radove. U vezi s realizmom kasnije sam pročitala cijeli članak „O realizme” na ruskom originalu, i na njemu sam temeljila u diplomskom radu i disertaciji o Buninu svoju tezu da je stil njegovih soneta realistički. U habilitacijskom radu važni su mi bili Flakerovi članci o Krleži i Kleistu. U vezi s tim radom u rano proljeće 1995. doputovala sam na šest tjedana u Zagreb, kako bih prikupila materijal – prijevode Kleista na hrvatski, kojih nema u njemačkim bibliotekama, i znanstvene radove o Kleistu i njegovoj recepciji na hrvatskom jeziku. Prije odlaska prof. Lauer preporučio mi je konzultirati različite njegove kolege u Zagrebu, između ostalih i Flakera. Pisala sam pisma (tada još na papiru i poslana poštom) i dobila sam odgovore skoro od svih – osim od Flakera. Pomislila sam da čak možda nije važno da ga vidim, jer sam već bila čitala njegove članke.

To putovanje u Zagreb u veljači 1995. bilo je za mene sasvim novo iskustvo – prvi sam put putovala u kraj koji je bio u ratu. Na aerodromu sam vidjela mnogo aviona, helikoptera i vozila s natpisom UN, u gradu sam vidjela mnogo vojnika, na krovovima

bolnica i drugih javnih zgrada vidjela sam crveni križ, u Vinodolu su stalno svirali „*Where have all the flowers gone*” na hrvatskom jeziku, a konobarice su nosile crnu odjeću. Dok sam bila u Zagrebu, nije bilo napada na grad, ali malo kasnije, početkom svibnja, rakete su pogodile centar i druge dijelove grada. Zbog rata nekoliko muzeja bilo je zatvoreno, a biblioteka je radila skraćeno, jer je predstojala selidba u novu zgradu. Upoznala sam staro zdanje i čak sam smjela koristiti čitaonicu za profesore.

U Zagrebu je mojim mentorom bio Josip Užarević. Kao Flakerov učenik, preporučio mi je da ga vidim i dogovorio mi je termin za susret, naravno srijedom. Još uvijek pamtim da je to bio 1. ožujka. Kada sam ulazila u zgradu Filozofskog fakulteta, ispred mene bio je neki stariji čovjek za kojeg sam pomislila da je to možda on, ali nisam ga pitala. Kasnije sam shvatila da je to zbilja bio on. Na rusistici su mi rekli da je Flaker u Zavodu za znanost o književnosti. Tamo je već čekalo nekoliko ljudi koje sam kasnije sve upoznala. Ali najprije sam i ja morala čekati, i to dosta dugo. Ne sjećam se više koliko, ali kada sam konačno mogla razgovarati s Flakerom, bilo je već oko jedan sat. Ispričao se što sam morala dugo čekati, ali da sada ima vremena za naš razgovor. Nismo mnogo govorili na temu moga rada jer sam već znala njegove članke, zato me je pitao čime se još bavim osim toga i očito se oduševio da govorim i poljski. Kada je čuo da sam napisala doktorski rad o Buninovim sonetima, pitao je hoću li biti na simpoziju „Sonet in sonetni venec” u Ljubljani krajem lipnja te godine. Bila sam čula o simpoziju i zapravo nisam mislila sudjelovati jer sam se morala pripremiti za habilitaciju. Ipak sam se registrirala i govorila sam na temu „Soneti en passant – Dobriša Cesarić kao sonetista”. Ali jedno po jedno. Naš razgovor očito bio je i Flakeru poticajan, tako da je predložio da se vidimo još jednom, u gradu.

Od drugoga susreta Flaker za mene već nije bio „profesor Flaker”, već „Saša”. Naravno da je i on počeo mene zvati imenom i počeli smo se „tikati”. Posjetili smo različite izložbe, jednom me je čak zamolio da korigiram jedno njegovo predavanje na njemačkom. Jako dobro smo se razumjeli. Na kraju sam morala oputovati, ali ovaj boravak u Zagrebu promijenio je moj život. Od toga vremena redovito smo se dopisivali, najmanje jedno tjednom. Kada su pisma kasnila, bilo je to teško za oboje. Prvo pismo napisala sam na poljskom, ali smo na početku uglavnom pisali na ruskom ili njemačkom, a kasnije sam prešla i na hrvatski. Viđali smo se u Zagrebu, na različitim konferencijama po cijeloj Europi, ne samo na simpoziju „Sonet in sonetni venec”. Kada sam dobila mjesto docenta u Frankfurtu na Majni, dolazio je i u Njemačku.

Saši Flakeru zahvaljujem da sam postala članom *Pojmovnika* (kada sam počela sudjelovati u konferencijama, bila je to kultura 20. stoljeća, a sada je to kultura 21. stoljeća). Sa svim sam se zagrebačkim kolegama preko *Pojmovnika* i preko različitih posjeta Odsjeka za istočnu slavistiku dobro povezala. Zajedno smo bili na konferenci-

jama zagrebačkih komparatista i Književnog kruga u Splitu, a poslije ovih konferencija redovno smo bili na različitim otocima (Hvar, Brač, Korčula, Vis). Zajedno smo bili i u Finskoj na konferenciji o Jeleni Guro 1996. Godine 2000. dobila sam poziv na konferenciju o lirskom ciklusu (već ranije sam se bila bavila lirskim ciklusom) od Sveučilišta u Białystoku – gradu u kojem se rodio Saša. Kada sam mu rekla o tome, htio je, naravno, putovati onamo sa mnom. Napisao je pismo organizatorici i, naravno, mogao sudjelovati. Tri puta smo zajedno bili na konferencijama koje je organiziralo sveučilište u Białystoku, ali koje su se održavale u drugim mjestima, dva puta u Supraślu, jedan put u Tykocinu. Svejedno smo prvi put vidjeli i Białystok, Sašin rodni grad. Kasnije smo kombinirali posjete konferencija o lirskom ciklusu s drugim putovanjima u Poljskoj. Tako mi je Saša pokazao i Łódź, grad u kojem je odrastao prije negoli je s roditeljima emigrirao u Zagreb. Za vrijeme putovanja u Poljskoj pričao mi je kako je pamtio ovaj kraj iz djetinjstva. Jedan put smo neovisno o konferencijama putovali preko Poljske u Litvu. U Vilniusu smo komunicirali s ljudima na poljskom, u Kaunasu na ruskom. Tada (2001.) je bilo još dosta ljudi koji su govorili ruski. Sada, osobito za vrijeme rata Rusije u Ukrajini, to valjda ne bi bilo moguće. U Poljskoj smo, naravno, uvijek govorili na poljskom, u Hrvatskoj, od kada sam počela slobodno govoriti, na hrvatskom, u Njemačkoj na njemačkom, na rusističkim konferencijama na ruskom. Jedan put smo čak bili i u Rusiji, na konferenciji Akademije znanosti u Moskvi.

Preko Saše nisam upoznala samo mnogo slavističkih kolega, između ostalih Jerzyja Farynoa iz Poljske, nego i mnogo ljudi iz Hrvatske, kao na primjer osnivača naklade Durieux Nenada Popovića ili člana grupe Petikat Borisa Greinera čiji sam miniroman *Pješakov gambit* prevela na njemački. Zajedno sa Sašom upoznala sam Hrvatsku: Slavoniju (Osijek), Gorski Kotar (gdje je bio kao partizan), Istru. Na Jadranu smo bili ne samo na južnim otocima nego i na Kvarneru. *Pojmovnik* je od kraja 1990.-ih bio u Lovranu, jedan put bio je u Rovinju, bili smo na Cresu i Lošinju, čak i na Krku. Sjećam se kako smo jednoga dana sjedili na klupi negdje u Gornjem gradu u Zagrebu i ja sam imala osjećaj da je Zagreb za mene postao nešto poput drugog rodnog grada. Toliko sam saznala o povijesti grada, o povijesti toga jednog njegova stanovnika da je sva okolica postala meni bliskom. Redovno smo odlazili u kazališta, tako da sam neko vrijeme bolje znala program zagrebačkih kazališta negoli onaj u Frankfurtu. Još uvijek, kada sam u Zagrebu, osjećam se kao kod kuće, samo nedostaje jedna važna osoba.

Iako smo često zajedno bili na konferencijama, svatko je znanstveno radio za sebe. Naravno, katkada sam nešto pitala Sašu i on bi rado dijelio svoje opširno znanje. Dugo se je Saša znanstveno bavio književnošću, ali je ipak pred kraj pisao *Autotopografiju*. Zamolio me je da za ovu knjigu napravim fotografije. Publicirao je čak i sliku ružma-

rina koji sam donijela s otoka Hvara i koji sam posadila u lonac. Nažalost, upravo tijekom jednoga moga boravka kod Saše jednoga proljeća ovaj ružmarin, koji stajao na balkonu u Frankfurtu, smrznuo se, ali u knjizi ipak još uvijek postoji.

Godine 2008. dobila sam mjesto profesorice na sveučilištu u Jeni. Saša se jako rado-
vao. Pratio je moj put u znanost, vidio je da sam se više puta natjecala bez uspjeha, a konačno sam mogla raditi kao profesorica u Jeni. Nažalost, nije me više mogao tamo posjetiti, ali poznao je Jenu iz vremena NDR-a i u *Autotopografiji* je jedno poglavlje posvetio fašniku u Jeni.

Godine 2009. Saša se ozbiljno razbolio. Zadnju godinu života već je bio znatno slabije. Ipak smo imali zajednički plan. Nakon što sam napravila fotografije za *Autotopografiju*, htjeli smo sastaviti knjigu s tekstovima o Zagrebu s mojim fotografijama. Neke sam fotografije napravila, ali naš plan više nismo mogli realizirati. Na kraju je opet bio u bolnici. Već smo više telefonirali nego pisali pisma. Dana 25. listopada 2010. smo telefonski razgovarali, ali sam primijetila da je govorio dosta teško i nepovezano. Predložila sam da nastavimo razgovor drugoga dana. Dana 26. listopada ujutro zazvonio je telefon. Nije to bio Saša, nego njegova kći, koju nisam poznavala osobno. Rekla je što se dogodilo. Bila sam u šoku. Prvi put sam upoznala tešku tugu. Cijeli tjedan nisam mogla raditi. Gorana me je informirala o terminu kremacije, tako da sam mogla doći u Zagreb. Prisutnost drugih kolega koje sam upoznala preko Saše malo je pomogla. Još dugo sam tugovala. Petnaest sretnih godina zajedničkoga razumijevanja su prošle. Zahvalna sam da sam ih mogla dijeliti s divnim čovjekom kojega neću nikada zaboraviti.

Kakvoga ga pamtim – osim toga da je bio strastveni pušač? Kao veseloga čovjeka punog humora. Često smo se zajedno smijali, šalili, pričali viceve, a on je pričao anegdote o slavistima cijeloga svijeta. Sve u svemu, bio je optimist (i to je rekao i o meni).

Također ga pamtim kao čovjeka koji je sve gledao diferencirano. Za njega je postojalo ne samo bijelo i crno nego i sve između. U Drugom svjetskom ratu borio se protiv Nijemaca i nekoliko desetljeća nakon rata nije htio govoriti njemački. Kasnije, u sedamdesetima, ipak je počeo surađivati i s njemačkim slavistima i pozivao ih je na *Pojmovnik*. Kada sam jednom s njim razgovarala o mom ocu koji se kao mladić morao boriti u ratu protiv SSSR-a, a ja nikad nisam saznala što je točno tamo napravio jer o ratu nije govorio, Saša me smirio i rekao je da očitio moj otac bio mlad i nije bio visokorangiran, a osim toga bio je i ranjen, te da se ne moram brinuti. Ovaj komentar me je začudio, ali svakako mi je pomogao pomiriti se s vlastitim ocem.

Konačno, pamtim Sašu kao poliglota. Rodio se u Poljskoj, jedna mu je baka bila Ruskinja, a druga Njemica. Roditelji su govorili i poljski i ruski. U Zagrebu je išao u njemačku osnovnu školu, u ratu je naučio talijanski. Govorio je engleski, francuski i

sve slavenske jezike, čak i ukrajinski (često se pitam što bi o današnjoj situaciji rekao Saša, koji je uveo ukrajinistiku na fakultet i koji je imao dobre veze s ukrajinskom ambasadam). Više puta bi me u razgovorima pitao je li mi već nešto pričao, a ja sam redovno odgovarala: Da, ali na drugom jeziku.

Sretna sam da sam preko petnaest godina mogla s njim dijeliti život.

Andrea Meyer-Fraatz (Jena)

U SJEĆANJE NA AKADEMIKA ALEKSANDRA FLAKERA (1924. – 2010.)

L' enfant terrible

UDK: 929 Flaker, A.*

821.161.1

DOI: 10.15291/csi.4622

Dana 24. srpnja navršilo se sto godina od rođenja čovjeka koji je neizmjereno zadužio našu znanost o književnosti. Rusist i slavist svjetskog glasa i utjecaja bio je iznimna osobnost.

Postoje ljudi koji prošavši kroz vaš život ostave itekakav trag. Jedan od njih je i profesor odnosno akademik Aleksandar Flaker. Vrhunski znanstvenik, erudit, svoja je ogromna znanja velikodušno i s radošću prenosio i na mlade kolege. Otvorena uma i dječaćki radoznala duha, duhovit, lucidan (i luckast!), ironičan, bio je i emocionalno angažiran i nikad distanciran u odnosima sa suradnicima, uvažavajući tuđe ideje, zamisli, osobito kad bi u njima prepoznao stvaralačku iskra...

Neka mi bude oprošteno što (zlo)upotrebljavam onu poznatu rečenicu (vjerodostojnost koje, doduše, nikad nije potvrđena): svi hrvatski rusisti izašli su ispod kabanice prof. Flakera.

Posredno i neposredno njegovi smo nasljedovatelji. Prof. Rister, i sama profesorova studentica, na najbolji je mogući način bila posrednica, most između Zadra i Zagreba. Ona me je prva i uvela u probrani, posvećeni krug naših i svjetskih rusista. Vrsni znalci, spremno su i blagonaklono dočekivali mlade snage, podržavali ih, nastojeći im olakšati ulazak u visoke filološke sfere. U skladu sa širokim rasponom profesorovih (interkulturalnih) preokupacija, na sastancima su znali sudjelovati i slikari, teatrolozi, kritičari, kulturolozi, teolozi... Sastanke *Pojmovnika* pamtim po poticajnoj i, prije svega, vrlo ugodnoj i prijateljskoj atmosferi. Uostalom, profesor je, zračeći pozitivom, ujedinjivao ljude oko sebe i upravo je njegova osebujna ličnost neodoljivo privlačila intelektualce najšireg dijapazona... Bio je središte intelektualno-prijateljskog okupljanja – namjerno i ne s omaškom kažem: prijateljskog, a ne kolegijalnog. I da – sastanci *Pojmovnika ruske avangarde*, kasnije *Zagrebačkih pojmovnika kulture 20. stoljeća* bili su svjetlosnim godinama daleki od onih golemih i često bezličnih konferencija s

više sekcija, gdje ste, da biste poslušali koje izlaganje izvan svoje sekcije, morali napraviti ozbiljan plan i raspored! Druge razlike koje su išle u korist *Pojmovnika* izlišno je spominjati.

Sretna sam što je profesor Flaker, zahvaljujući i preporuci profesorice Rister, pristao biti moj mentor i na magisteriju i na doktoratu. Njegova pisma (s ispravcima, sa savjetima i sugestijama, s uputama, s dubinskim analizama mojih pogrešaka – uh!...) pisana urednim rukopisom, s finim malim oblim slovcima stizala su u pristojnim razmacima. I razglednice, sa zanimljivim i intrigantnim, rijetko kad „običnim” motivima. Ako bi se i dogodilo da u to predkompjutorsko doba (ne računamo li *Macintosh* – bez Interneta – ozbiljnim kompjutorom) malo okasni s odgovorom, profesor ne bi propuštao da se ispriča. A kad bih ja sama kasnila i javljala mu se nakon duže pauze, profesor bi klicao *iljpetrovski*: „Led se pokrenuo, gospodo porotnici, led se pokrenuo!” I kolikogod mi laskalo što je predložio da mu se obraćam sa Saša i na „ti”, nikad to nisam napravila – nekako je to bilo prirodnije zagrebačkim kolegama koji su ga viđali bar jednom tjedno, na sastancima srijedom u Zavodu za znanost o književnosti.

Kroatisti i komparatisti također su imali štošta naučiti od profesora. Hrvatskoj znanosti o književnosti ostavio je obilno nasljeđe. Zapanjujuće je bilo kako je jednako su-



Anica Vlašić-Anić, Aleksandar Flaker i Zdenka Matek Šmit, Rovinj (Foto Josip Užarević)

stavno i s jednakim žarom proučavao avangardu (Harmsa nam je otkrio već šezdesetih!) i ruske klasike, Antu Starčevića i Ivana Slamniga. Odmičući se od tradicionalne filologije, sklon preispitivanju (osporavanju!), odlikovao se terminološkim inovacijama („stilske formacije”, na primjer, ujedno su i naziv njegova sintetskog udžbenika). Književni tekst, isticao je, temeljni je element u sustavu znanosti o književnosti.

Neću ovdje iznositi bio-bibliografske podatke (a još prije dvadeset godina akademik Užarević naveo je kako lista profesorovih knjiga, recenzija, rasprava i osvrti premašuje 700 jedinica!), apostrofirati njegov poliglotizam (vladanje desetorma jezicima!), prevodilački rad i mnogobrojne interese vezane uz kulturu, zatim njegov vječni kritički stav u odnosu na sve, posebno na okoštalo ili kanonizirano...

Pred kraj života okreće se osobnijim temama promatranim, opet, kroz prizmu umjetničkog, kreativnog.

Teško je zamisliti kakva bi bila hrvatska znanost (uopće, ne samo znanost o književnosti) bez dragocjenog udjela profesora Flakera.

Zdenka Matek Šmit

TEODORA VIGATO (1953. – 2024.)

U spomen

UDK: 929 Vigato, T.*

792

DOI: 10.15291/csi.4624

Lutki nije lako biti lutka. Zato joj je potreban lutkar (...) Ni lutkaru nije lako biti lutkar. Bez lutke on je običan čovjek. Tek s lutkom on je više nego običan čovjek...
Luko Paljetak, 2007.

Teodora Vigato (1953. – 2024.), sveučilišna profesorica, teatrologinja i istaknuta članica Matice hrvatske, preminula je nakon kratke bolesti 11. kolovoza 2024. godine u 71. godini života. Pokopana je na rodnoj Silbi 14. kolovoza 2024. Komemoracija u spomen na izv. prof. dr. sc. Teodoru Vigato održana je 6. listopada 2024. u Kazalištu lutaka Zadar u organizaciji triju zadarskih institucija: Sveučilišta u Zadru (Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja), Kazališta lutaka Zadar te Ogranka Matice hrvatske u Zadru, čime su odale duboko poštovanje profesorici Teodori Vigato kao tihom pregaocu, potvrđujući njezin odlazak kao nemjerljiv gubitak za Sveučilište u Zadru i zadarsku kulturnu scenu.

Teodora Vigato diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zadru Hrvatski jezik i književnost i Pedagogiju. Radila je kao profesorica hrvatskog jezika i književnosti u COUO Juraj Baraković, a od 1999. godine je zaposlena na Visokoj učiteljskoj školi u Zadru, koja osnivanjem Sveučilišta u Zadru postaje Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja. Magistarski rad pod naslovom *Kompozicijske i poetske osobitosti hrvatske prosvjetiteljske drame* obranila je 2001. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, dok je svoj doktorski rad obranila 2007. godine na Sveučilištu u Zadru pod naslovom *Stilske i poetske osobitosti hrvatskih vizija govorenja svetog Bernarda*. Na Odjelu za izobrazbu učitelja i odgojitelja predavala je kolegije vezane uz lutkarstvo i scensku kulturu, stariju hrvatsku književnost te iznimno uspješno vodila dramske radionice.

Teodora Vigato bila je vrlo produktivna autorica, objavila je stotinjak znanstvenih i stručnih radova u uglednim znanstvenim časopisima, monografijama i zbornicima povezanim s teorijom i poviješću lutkarstva te različitim teatrološkim temama iz starije hrvatske književnosti. Bila je jedna od rijetkih znanstvenica koja je tako predano istraživala teoriju i povijest lutkarstva te rado promovirala lutkarske i dramske aktivnosti. Osim sudjelovanja u radu učeničkih, studentskih i amaterskih dramskih društava, redovito je sudjelovala u povjerenstvima dramsko-scenskog stvaralaštva učenika na smotri LiDraNo. Bila je članicom žirija na 27. Susretu lutkara i lutkarskih kazališta Hrvatske (SLUK) 2019., a za 28. SLUK koji se održao 2021. godine bila je izbornica. Bila je predsjednica žirija novog Festivala monodrame u Zadru. Objavila je sveučilišni udžbenik *Metodički pristup scenskoj kulturi* (2011.) koji joj je bio polazište za sveučilišnu nastavu. S Ivicom Vigatom u koautorstvu 2018. godine objavila je knjigu *Pučka drama Artura Lukina. Ki će mi šoldi dati: stil. Jezik, žanr i kontekst*. Uredila je zbornik radova *Lutka je sve, sve je lutka* koji je objavljen 2019. godine. Teodora Vigato objavila je pet znanstvenih knjiga iz povijesti hrvatskog i zadarskog lutkarstva: *Svi zadarski ginjoli* (2011.), *Mile Gatara i zadarsko lutkarstvo* (2015.), *Poetski putevi zadarskog lutkarstva* (2018., u koautorstvu s Vedranom Valčić), *Zadarsko lutkarstvo za 21. stoljeće* (2022.) te monografiju *San putujućeg glumca* (2022.) koju je posvetila zadarskom glumcu lutkaru Zlatku Košti, čime se trajno upisala u povijest zadarskog i hrvatskog lutkarstva. Njezina prva monografija *Svi zadarski ginjoli*, koja nosi podnaslov „Prilozi za povijest Kazališta lutaka Zadar”, prvi je veći znanstveni zahvat u povijest zadarskog lutkarstva, ali i samu teoriju lutkarstva. U njoj se Teodora Vigato uz početke lutkarstva u Zadru pozabavila i repertoarom Kazališta lutaka u Zadru, kao i načelima lutkarske dramaturgije, posebice lirskim načelima i bajkovitošću koju je Luko Paljetak vidio esencijom lutkarske predstave. Drugu znanstvenu monografiju posvetila je Mili Gatari koji je u prvim godinama djelovanja Kazališta lutaka Zadar bio redatelj, glumac i dramaturg. Monografija prati Gatarin rad od osnivanja 1952. godine do trenutka njegove profesionalizacije 1960., razdobljem kada je lutkarski ansambl bio sastavljen isključivo od amatera, pritom interpretirajući vrijednosti koje je Gatara unio u zadarsko lutkarstvo. Prema riječima autorice upravo je u Gatarinu razdoblju zadarsko lutkarstvo stvorilo vlastiti rukopis i ispisalo svoju povijest. Treća monografija koju je objavila u koautorstvu s Vedranom Valčić ponovno je usmjerena iščitavanju povijesti Kazališta lutaka Zadar, no u skladu s teorijom Miroslava Česala prema kojoj je lutkarstvo bliže epskoj nego dramskoj umjetnosti te mu, na tragu razmišljanja Luka Paljetka, dodaju i lirski princip koji se živo razvijao krajem 1970-ih godina kada lutkarska dramaturgija počinje dobivati obilježja lirske poezije. Monografiju *Zadarsko lutkarstvo za 21. stoljeće* Teodora Vigato oblikovala je u dva

dijela, naglasivši preteče zadarskog lutkarstva za 21. stoljeće, Luka Paljetka i Marina Carića koji su usmjerili zadarsko lutkarstvo prema novoj lutkarskoj estetici. Drugi je dio monografije usmjeren izrazu 21. stoljeća koji traži drugačiju poetiku, analizirane su predstave u kojima je u prvom planu vizualna dramaturgija dok je lutka u klasičnom smislu zamijenjena predmetom ili materijalom te se pojavljuju i drugi mediji. Posljednju monografiju posvetila je Zlatku Košti, prvaku Kazališta lutaka Zadar, u kojoj prikazuje njegov lutkarski put kojim se mogu pratiti i promjene u animacijskim postupcima Kazališta lutaka Zadar. Počevši od jednosmjerne komunikacije lutkar-lutka, preko interakcije u kojoj lutka postaje rascijepljeno scensko biće u odnosu prema animatoru i gledatelju, do uporabe maski pod kojom glumac postaje velikom lutkom, naposljetku i pojave novog doba 1990-ih, predstava za odrasle te otvaranje puta prema novim izražajnim sredstvima u animaciji. Osim znanstvenog rada, njezin nastavnički rad na Sveučilištu u Zadru (Odjelu za izobrazbu učitelja i odgojitelja) bio je izniman. Njezina energija i predanost nije ostajala samo na istraživačkom zanosu, ona ju je konstantno usmjeravala i svojim nastavničkim aktivnostima. Uspjela je na generacije studentica i studenata prenijeti istinsku ljubav i strast za umjetnost, kazalište i lutku kao neprocjenjivo odgojno i obrazovno bogatstvo u rukama budućih odgojitelja i učitelja na čemu smo joj iznimno zahvalni. Često bi se u popodnevni satima, kada već polako zgrada Novog kampusa pada u noćni smiraj, iz predavaonice 103 čuo veseli smijeh, rasprava i razgovor. Njezine dramske aktivnosti davale su život zgradi i Odjelu, promovirale su snagu i ljepotu mladosti, i u kombinaciji s njezinim iskustvom oživljavale potpuno novi svijet. Svijet velike lutkarske predstave u kojemu lutka postaje sve i sve postaje lutka, svijet mašte u kojemu je sve moguće. Profesorica Teodora Vigato u punini svog života i rada živjela je i voljela lutkarstvo, voljela je posredovati znanje, energiju i entuzijazam, voljela je studente. Za nju je lutka bila vječita inspiracija, uz nju je lutki bilo lako biti lutka! Njezinim odlaskom Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja izgubio je veliki dio svoje duše i prepoznatljivosti.

Na kraju mi se čini da ipak predanost i strast i u današnjem (ne)vremenu mogu biti prepoznati i nagrađeni istinskom zahvalnošću.

Hvala ti, draga Tea, na svemu!

Počivaj u miru Božjem!

Katarina Ivon

SNOVI MOGUĆI I U STVARNOSTI

U sjećanje na Teu Vigato

UDK: 929 Vigato, T.*

792

DOI: 10.15291/csi.4623

Svako putovanje s Tobom bilo je svojevrsno učenje, avantura i istraživanje koje je počelo još kod kuće. Mogla si razgovarati sa svima u svijetu, služeći se jezikom, rukama, gestama i mimikom, sa ženama u džamijama Irana, djecom Sirije, vojnicima na ulazu u Alepsku citadelu, ljudima u Sibiru, glumcima na krovu muzeja u Teheranu. Posvuda si širila pozitivnu energiju... Fizičari kažu da nema ni pozitivne ni negativne energije, ali šta oni znaju o duhu čovjeka...

Tea je bila moja prijateljica i suputnica na dalekim putovanjima, snažnog i hrabrog duha u krhkom tijelu.

Kada su me zamolili da napišem tekst o dragoj kolegici, prijateljici i suputnici na brojnim putovanjima po dalekim destinacijama, nedavno preminuloj Teodori Tei Vigato – profesoricu na Sveučilištu u Zadru, jednoj od najcjenjenijih teoretičarki i praktičarki kazališta lutaka u Hrvatskoj – o našim zajedničkim putovanjima i prvenstveno o njoj kao iznimnoj osobi, koja je život posvetila jednoj neobičnoj strasti, nisam znala kako započeti.

Možda je najbolje kroz sjećanja i razgovor. Od neobaveznog čavrljanja na hodniku zgrade Starog kampusa do odluke da ćemo same otići na neko putovanje nije prošlo mnogo vremena i mi smo se našle u Meksiku, na prvom od naših brojnih putovanja.

Nismo bile putnice uobičajenih utabanih turističkih tura i nismo putovale u grupi. Što je određište bilo manje razvikano, nama je bilo privlačnije. Do Madrida, Sicilije ili Azurne obale možemo doći i u kolicima s 89 godina, ali putovati na sjever Rusije, na temperaturama debelo ispod nule, baš i ne.

NA POLARNIM TEMPERATURAMA POLUOTOKA KOLA

Čto Vi budete djelat u Murmansku? pitala te djelatnica na *checkingu* aerodroma Šeremetjevo jednog hladnog popodneva u veljači 2018. godine. „I šta si joj rekla?” „A, ništa, šta da joj kažem?” Samo si se nasmijala i slegnula ramenima. Te smo godine odlučile vidjeti polarnu svjetlost na poluotoku Kola u Rusiji. Bojala sam se da nećeš pristati na ovo ledeno putovanje u potrazi za polarnom svjetlošću, s obzirom na tvoj artritis. A ti si ushićeno uzviknula: „Super, idemo!”

Poput razigranog djeteta pristala si na svako naše putovanje, radovala se planiranju i pisanju „Pametne knjige”, u kojoj su bile sakupljene sve povijesne, geografske, kulturološke činjenice i podaci o područjima na koja smo odlazile. Bile su tu i bilješke o književnosti, poeziji, hrani, pićima, suvenirima pojedinih zemalja. Obilazila si trgovine sportskom opremom i svako malo priopćila bi što si kupila. S oduševljenjem su kupljene i šarena plava zimska jakna i crvena kapa, flisevi i termo hlače. Sjećaš se kako smo jurile *snowmobilom* kroz rusku tajgu i barem tri puta padale u snijeg. Ma nećemo više, dosta je padanja. A onda smo završile na saonicama koje su kroz ledenu



Među ledenim skulpturama u Kirovsku (poluotok Kola), veljača 2018.

pustopoljinu poluotoka Kola u suton vukli haskiji. Doduše, polarnu svjetlost nismo vidjele, ali smo upoznale Sergeja, golemog bradatog mladog čovjeka koji je napustio Sankt-Peterburg i s obitelji se povukao u tajgu. Sagradio je i mali hotel, nabavio stado sobova i haskija i odlučio slušati šapat zvijezda zajedno sa svojim turistima u gustoj borovoj šumi.

Nije ti ništa bilo teško, ni hodati snijegom zametenim Murmanskom, dok nas je šibao sjeverni vjetar, kao što si gotovo na +50 °C usred ljeta razgledavala drevni zigrat u Susi u Iranu.

LEKCIJE U POVIJESNOM IRANU

Koja je to bila ideja putovati u Iran u kolovožu! Test izdržljivosti koji si položila s izvrsnim! Znala si često reći da je to bilo najbolje putovanje. Iran, zemlja uljudnih kulturnih ljudi, spremnih pomoći svugdje i svakomu. Nas dvije i naš vodič Hamid prokrstarili smo cijeli zapadni i južni Iran po najvećim vrućinama te 2018. Šećući Teheranom završile smo u muzeju moderne umjetnosti na čijem smo krovu ispijale čaj i kao čudom završile na nekoj modernoj predstavi. Poduka broj 1: objasnila si mi značenje pokreta, njihovu važnost, kolektivnu igru i važnost vike. Sjećaš se kada smo u Yazdu boravile u gradskom hotelu, onih mladića koji su uspaničeno čistili dvorište, prali fontanu, zalijevali cvijeće, a ti si ih poput mame bodrila i svako malo uzviknula: „Ma bravo!” Tada smo prvi puta zaključile da moć ne dolazi iz otkrivene ili pokrivene glave žene nego njezina položaja i stava. Drugo su jutro ovi mladići u stavu „Slušam!” skrušeno kimali glavom dvjema damama u crnim maramama i tamnim odijelima koje su sumnjičavo pregledavale jesu li dečki sve odradili kako treba.

U Iranu sam usvojila i lekciju broj 2: Ne treba loviti zalaske sunca ni sve atrakcije za koje misliš da su važne. Sjedni, umiri se i svijet će doći tebi. I dok sam ja poput štrebera jurila vidjeti što više spomenika, nekropola, ostataka dvoraca, palače, ti si sjedila u hladu i razgovarala s lokalnim ljudima. Kako? Malo engleski, malo pokretima ruku, izrazima lica poput tvojih lutaka. Zahvaljujući Tebi ljudi su nas pozivali u svoje domove, otvarali vrata svojih dnevnih boravaka i nudili nas kavom, čajem i ručkom. Tko se osim tebe mogao odlučiti da, poput domaćih žena, pokrivene čadorom legnemo na pod džamije i odrijemamo. A dobile smo poput Iranki i nas dvije lagani udarac metlom po leđima jedne od čuvarica.

LUTKARSKA KAZALIŠTA MYANMARA, VIJETNAMA I TAJLANDA

Počela je korona, ali odlučno si rekla: „Kako smo dogovorile, idemo u Myanmar!” I otišle smo. I dok je Europom vladala panika, dezinficiralo se sve, od vode do zraka i tla, kupovale maske i gušilo se pod platnenim, plastičnim FFP2 i inim drugim maskama, uživale smo u slobodi tropa, nesputano udišući čisti, topli zrak prepun mirisa sandalovine, jasmina papra i čilija. Dok sam ja hvatala najbolje kutove za slikanje, ti si opet ćakulala sa ženama iz plemena Padaung koje nose teške kolutove oko vrata izdužujući ga sa svakim novim kolutom.

Nisi se bojala hodati bosa po myanmarskim hramovima, ni sjediti na metalnim stepenicama, prljavim od zalijepljenog znoja stotine tisuća hodočasnika i družiti se s majmunima koji su nas zadirkivali. Cijelu si novelu ispričala: „Ma zamisli, on meni hoće aparat uzeti, a ja ne dam! I gledamo se tako, tko će prije popustiti, a ljuti se, kriči. E, ne dam ti!” Vozeći se brodom na Iravadiju do pagoda u Mingunu, namazale smo lice tanakom, smrvljenom korom stabla pomiješanom s vodom, poput lokalnih žena.



U dvorištu Sula pagode u Yangonu (Myanmar) udarcem u zvono Tea je podsjetila „duhove” da čine dobra djela, veljača 2020.

Sada smo zaštićene od opeklina, a usput ćemo imati i glatku kožu. I opet su ti se starije gospođe nasmijale i podigle palac u znak odobravanja.

Sjećaš li se kako si me poučavala razlici u lutkarskom kazalištu Myanmara, Vijetnama i Tajlanda. Meni je sve to bilo isto, znala sam samo površno o kazalištu sjena u Tajlandu, a ti si mi u gledalištu lokalnog kazališta u Baganu tumačila značenje pojedinih lutaka. Ovo je Čarobnjak, to je jedan od najvažnijih likova, pokazala si na poveću lutku odjevenu u crveni kostim obrubljen zlatom s crvenom kapom i razdijeljenom crnom bradom. Čarobnjak je pod vještima sredovječnog bosonogog, u suknju obučenog lutkara skakutao i vrtio se po pozornici. Bili su tu još i prinčevi, kralj, njegovi ministri, princeza, lutke slonova i tigra, konja i garude, i tko bi sve to popamtio. Znam samo da je predstava trajala dugo, a ti si me utješila: „Predstave traju i po nekoliko dana!”

U SIRIJI KAO KOD KUĆE

Tko bi išao u Siriju, razorenu, ranjenu, tužnu, nakon svih zločina koji su je zadesili. Pa naravno da ćemo ići. I opet putujemo sirijskim pustinjama, nas dvije i naš vodič koji je, kako se to kasnije pokazalo, bio najveća opasnost na tom putu. Dr. Hana jurio



Sjećanje na Siriju, u dvorištu hotela u Damasku, s agentom Issom, kolovoz 2022.



Nijemi razgovor dviju gospođa na putu iz Homsa (Sirija), kolovoz 2022.

je sirijskim cestama pretječući kolone vojnih vozila, svađajući se gotovo na svakom *check-pointu* s vojnicima. Prava avantura! Od slijetanja u Beirutu kasno noću, vožnje do Damaska u koji smo stigli u gluho doba jutra i gdje nas je u hotelu dočekala kava i čaj i kolačići od datulja i sezama. Osjećala si bol i patnju tih ljudi i u tvojim očima se moglo vidjeti tuga i razočaranje. „Je li ti žao što smo došle ovdje? Neee, volim da smo ovdje, ali sam tužna zbog tolikog zla i mržnje koja prožima ljudsku dušu”. Ali čovjek je neuništiv, njegov poriv za održanje jači je od svakog zla. I to si prepoznala družeći se s vojnicima na ulazu u alepsku citadelu dok sam ja opet lutala ulicama i palačama citadele.

I u razgovoru s putnicima koji su se poput nas zaustavili pored glinene peći u kojoj je starija žena pekla *naan*, baš kao i zajednički preci prije 5000 godina. Osjetila si taj neuništivi duh sjedeći na zidiću u selu podno utvrde Qalaat al-Hosn i pričajući i smijući se s djecom koja su se znatiželjno pitala: „Što ove dvije sredovječne žene rade u našem selu?” Osjetila si to i slikajući mladu Sirijku koja te je sjetno pogledala i podigla dva prsta pobjede. I u razgovoru s monahinjama u kršćanskoj Maalaouli slušajući molitvu na drevnom aramejskom jeziku. Tišina u automobilu pratila nas je ulazeći u Palmyru, biser pustinje, kroz prazne ulice, pored razrušenih kuća kroz čije je prozore i vrata strujao vrući pustinjski zrak.

U donekle nerazrušenom kazalištu objašnjavala si mi rimsko kazalište i njegove dijelove: proscenij, orkestar, prednju scenu i razlike u odnosu na grčko kazalište. Zvuk tišine pratio nas je dok smo hodale kroz ulice nekada čarobnog grada. Mržnja ga je pokušala uništiti, ali i ovdje su ljudi jači od najjačeg zla. Sjetila sam se prije nekoliko dana kada su izraelski avioni napali Palmyru Tebe i tvoje vjere u povratak. Pogledaj! Vratili su se ljudi. Bila si prepuna divljenja prema jednom starijem bračnom paru koji se vratio u svoj dom u gradu. Plastikom su zatvorili prozore, a deku su zakucali umjesto vrata. Usred ljetne žege, nijemo su sjedili na plastičnim bijelim stolcima ispred kuće i gledali dvije „ludače” koje šeću Palmyrom. Mahnula si im i oni su ti odgovorili. Taj pozitivan pozdrav rukom i osmjesi na vašim licima bili su jači od sve tuge koja je paralala zrak. Taj ideal dobrote i boljeg sutra samo te jednom pokolebao.

NEMA KAFIĆA DO ZIDIĆA

U razgovoru s ortodoksnim monahom u Al-Mishtayi u Dolini kršćana, rekle smo onu uobičajeno glupu i otrcanu rečenicu: „Bit će bolje”. Kao da ništa bolje i pametnije nismo mogle osmisliti. Monah se osmjehnuo i, prisjećam se danas, izrekao sudbinsku rečenicu: „Nikada više neće biti bolje!” Zanimemile smo, i doista i danas nije ništa bolje.

Nema kafića do zidića! Zidići su bili zaštitni znak naših avantura. Gdje god bile,

morale smo barem nakratko sjesti i predahnuti na zidiću. A i popiti kavu, ako je bilo moguće. Sjedile smo na zidiću restorana u Homsu ispijajući sok od nara (i ja kavu) slušajući stoljetne zvukove norie koja je prenosila vodu na udaljena polja. Sjedeći na zidiću u Al-Mishtayi pored ortodoksnog manastira Sv. Đorđa, prišle su nam Sirijke koje su došle na obred krštenja. „Dođite i vi!” Ne samo da smo išle već smo i dobile svijeće koju nam je svećenik upalio. Nosile smo ih sa sobom i na put u Palmyru i kasnije u Damask gdje smo ih ostavile u hotelskoj sobi. Zidić je bio naš i u Susi, u Iranu gdje smo pile najfiniju kavu i jele iranski barbari kruh kojim nas je ponudio vlasnik obližnje pekare. S punom vrećicom kruha krenule smo k jugu Irana, zavaljene u sjedala i u uživajući u okusima maka, crnog kima i sezama.

Uz opojan miris čempresa i zvuk ptica na zidiću u Maybodu cjenkala si se s prodavačem šafrana. Baš se znaš cjenkati. Nisam Ti stigla reći da i mene naučiš! Sa zidića ispred Umajidske džamije u Damasku gledale smo vrevu ljudi na obližnjoj tržnici, rukama objašnjavale gospođama koje su sjedile pored nas odakle smo došle i da želimo njihovoj zemlji sreću. Očiju koje su se smijale, mlada žena pozvala nas je da se fotografiramo pored nje i njezina supruga u dodiru Istoka i Zapada, nikaba i suknje. Zidić u Chitzen Itzi bio je modna pista za naše isprobavanje šešira. Onaj pravi veliki sombrero donijela si u Zadar. Sa zidića uz muzej revolucije u Mexico Cityju promatrala smo vrevu života u kasnim noćnim satima.

HELOU, PREDSEDNIČE, MI SMO IZ HRVATSKE!

Na zidiću u Mexico Cityu, u dvorištu kuće Fride Kahlo, razmjenjivale smo mišljenje o njoj i Diegu Riveri, energiji njihovih slika i murala, suprotnostima koje su se kosile sa svim pravilima i strašću koja ih je povezala. Imam li danas nekoga s kime ću na putovanjima pričati o slikarstvu, umjetnosti, pa i o politici, tko će poštivati i uvažavati različitost stavova?

Svako putovanje s Tobom bilo je svojevrсно učenje, avantura i istraživanje koje je počelo još kod kuće. Mogla si razgovarati sa svima, sa ženama u džamijama Irana, djecom Sirije, vojnicima na ulazu u Alepsku citadelu, glumcima na krovu muzeja u Teheranu. Posvuda si širila pozitivnu energiju (fizičari kažu da nema ni pozitivne ni negativne energije, ali šta oni znaju o duhu čovjeka).

Sjećáš li se kako smo poput „šašave” djece glumile kipove faraona u Luxoru i aztečke bogove s maskama u Meksiku? I sada se sjetim kako smo mahale i pozdravljale našeg predsjednika Milanovića u Dolini kraljeva u Egiptu: „Helou, predsjedniče! Mi smo iz Hrvatske!” Ajme, kako smo ga izblesikale, jadan uspio je izgovoriti samo:

„Sretno!” Dvije lude na hrvatskom viču za njim; užas! A mi smo se, ponosne, grupi američkih turista pohvalile svojim predsjednikom. „This is your president? Yes!! Croatian”. A onda tuš: jedna je Amerikanka objašnjavala drugoj da je to Korejski predsjednik! Aaaa...

Zamalo smo se polomile na ulici Damaska zagledajući se u božanstveno lijepog policajca na motoru; pravi Alan Delon u mladosti. I danima smo se sjetno zagledavale u daljinu. Da smo barem 30, 40 godina mlađe. A onda nas je dr. Hana vratio u stvarnost. Skrenuo je na stajalište autobusa i taksista i nije znao kako dalje. Taksisti su trubili, ljudi su mu vikali da se makne, čak je došao i policajac, ali ne Delon, a on nam je objasnio da mu se taksisti ne žele maknuti i da su zakrčili cestu. Morat će se vratiti! „*Of course*”, ozbiljno si mu odgovorila i sakrila glavu u ruke grcajući u tišini od smijeha.

JEDNOSTAVNA, ZAIGRANA, NASMIJANA, GENIJALNA TEA

Nedostajati će mi tvoja navlaka za putnu torbu s Mondrianovom *Kompozicijom s crvenim, plavim i žutim*, i sivomaslinasti platneno-slamnati šeširić koji se mogao sklopiti i spremiti u torbu. To su bili tvoji zaštitni znakovi na svim našim putovanjima. I naravno tvoja Silba koju si nosila u sebi i pričala o svojim šetnjama uz more, o starim kamenim kućama s dvorom, o posebnosti otoka i ljudi koji tamo žive. Nisam susrela nikoga tko je mogao punog srca pričati o svojem mjestu kao što si ti pričala o Silbi.

Kroz tvoje priče upoznala sam sve divne ljude zadarskog kazališta lutaka. Sa strašću umjetnika pričala si o njihovim idejama i režijama. Nedostaju mi naše rasprave o kulturi, kazalištu, planovima koje smo iskovale putujući iz Luxora k Asuanu. Zahvaljujući tebi napisala sam i rad u kojemu sam povezala geografiju i filozofiju. Nisam baš sigurna koliko su me kolege razumjeli kada sam prezentirala rad. Ali nije ni bitno. Mi smo u jednoj drugoj dimenziji.

Ove smo godine trebale provesti Božić i Novu godinu u Pakistanu, ali nećemo. Ma, ozdravit ću ja do studenog, vidjet ćeš, rekla si mi u bolničkoj sobi na odjelu onkologije u Zadru. Ti si znala, a ja nisam vjerovala da više nikada nećemo putovati pustinjama, i ploviti rijekama, sjediti na zidicima širom svijeta i promatrati vrijeme koje prolazi.

Otišla sam u Afganistan, s jednom grupom „avanturista”. Koje potraćeno vrijeme, koja praznina duha.

U nekrologu svojem prijatelju Dmitriju Prigovu, ruskom konceptualnom piscu, Lav Rubinstein je napisao: Jedino o čemu treba brinuti pjesnik, i čovjek općenito, je to „da si ne pokvari nekrolog, da ne postavi u neugodan položaj one koji će mu ga po prijateljskoj ili profesionalnoj dužnosti napisati”. Draga Tea, ne pišem nekrolog, već odajem počast jednom divnom druženju, poklon jednom bogatom životu u koji sam nakratko ušla.

Gledala sam prijenos nagrada hrvatskog glumišta i u jednom dijelu sjetili su se glumaca, režisera, kazališnih radnika koji su otišli ove godine. I pročitam pored tvoje fotografije: Teodora Vigato. Doista, otišla si, ali na najdulje i najmisterioznije putovanje, u beskonačnost svemira.

Tea je bila moja prijateljica i suputnica na dalekim putovanjima, snažnog i hrabrog duha u krhkom tijelu.

Fali mi Tea, jednostavna, zaigrana, nasmijana, genijalna Tea, veliki čovjek u svijetu samodopadnih ambicioznih poluintelektualaca i narcisoidnih kvaziznanstvenika.

Željka Šiljković

UZ 100. OBLJETNICU ROĐENJA MARIJA FESTINIJA (Rijeka, 10. V. 1924. – Zadar, 26. VII. 1989.)

UDK: 929 Festini, M.*

821.131.1

DOI: 10.15291/csi.4626

Prof. dr. sc. Mario Festini (1924. – 1989.) bio je istaknuti talijanist i dugogodišnji profesor na Odsjeku za talijanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta, današnjeg Sveučilišta u Zadru. Stota obljetnica njegova rođenja prigoda je da se prisjetimo njegova životnog i profesionalnog puta, kao i njegovih najznačajnijih znanstvenih i stručnih prinosa kojima je obogatio zadarsku i hrvatsku talijanistiku.

Rodio se u Rijeci 10. svibnja 1924. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je na Sušaku, gdje polaže ispit zrelosti 1941. godine (Šimunković 1990: 6). Nakon Drugoga svjetskog rata, 1946. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisuje romanistiku (A. Talijanski jezik i književnost; B. Francuski jezik i književnost; C. Engleski jezik i nacionalna povijest). Diplomirao je 1950., a sljedeće godine zapošljava se na Talijanskoj gimnaziji u Puli gdje radi do 1958. U međuvremenu, 1953. godine u Zagrebu polaže stručni ispit za zvanje profesora srednje škole. Zahvaljujući svom interesu za različite znanstvene discipline, uz talijanski jezik predaje i niz drugih predmeta. U rujnu 1958. izabran je za asistenta na studiju talijanskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zadru, priključivši se profesorima Gloriji Rabac-Čondrić i Žarku Muljačiću. Na Odsjeku za talijanski jezik i književnost proveo je trideset i jednu godinu ostvarivši vrijedne rezultate na znanstvenom, stručnom, pedagoškom i društvenom planu. Doktorirao je 1964. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranivši disertaciju „Stvarnost i poezija u djelima Ignazija Silonea”. Na znanstveno-nastavno radno mjesto docenta izabran je 1965., izvanrednog profesora 1970. te redovitog profesora 1975. godine. Uz uspješan znanstveno-nastavni rad, zbog čega je među kolegama bio iznimno cijenjen, pokazao je i iznimne organizacijske sposobnosti: bio je prodekan i u dva mandata dekan Filozofskog fakulteta u Zadru, zalažući se za unaprjeđenje znanstvene i nastavne djelatnosti, stvaranje nastavnog i znanstvenog podmlatka i suradnju Fakulteta s domaćim i inozemnim visokoškolskim institucijama, znanstvenim i istraživačkim centrima. Doprinos međunarodnoj vidljivosti Fakulteta dao je i organizacijom međunarodnih znanstvenih skupova s tematikom međujadranske kulture (Rabac-Čondrić 1989: 342).

Na studiju talijanskog jezika i književnosti predavao je niz kolegija iz različitih područja talijanistike: uvod u talijanistiku (s pregledom povijesti talijanske književnosti i jezika), talijansku fonologiju, talijanski leksik, talijansku sintaksu, historijsku gramatiku i stilistiku i metriku. U nastavnom radu isticao se kao dobar predavač i pedagog, svojim nadahnutim i zanimljivim predavanjima uspješno je prenosio znanje generacijama studenata, pokazujući svoju stručnost i erudiciju i nastojeći probuditi kod njih interes za daljnja proučavanja. Upravo zbog toga su ga mnogi studenti birali za mentora pri izradi diplomskog rada.¹

Nastavu je temeljio na najnovijim znanstvenim spoznajama s kojima je bio dobro upoznat i koje je primjenjivao i u svom znanstvenom radu. S obzirom na njegovu formaciju i primarni interes, njegov znanstveni rad u početku je bio vezan uz književno-teorijske i književno-povijesne teme, o čemu svjedoči i njegova doktorska disertacija posvećena životu i djelu književnika Ignazija Silonea koji je i kasnije ostao predmetom njegova znanstvenog interesa. Kasnije se usmjerio prema stilistici i lingvistici, no bavio se i komparatistikom te temama iz područja hrvatsko-talijanskih kulturnih dodira, posebice zadarskim i dalmatinskim piscima talijanskog jezičnog izričaja. Objavio je više od pedeset znanstvenih radova, rasprava i članaka u uglednim domaćim i inozemnim časopisima, monografijama i zbornicima radova: u *Radovima Filozofskog fakulteta u Zadru*, *Zadarskoj reviji*, *Riječkoj reviji*, *Književnoj smotri*, *Izrazu*, *Tempo presente*, *Civiltà italiana* i dr. (Šimunković 1990: 9–10).

U književno-kritičkim, teorijskim i književno-povijesnim priložima proučavao je niz talijanskih književnika od klasika Dantea, Petrarce i Ariosta do suvremenih Itala Sveva, Ignazija Silonea, Elija Vittorinija, Riccarda Bacchellija, Giuseppea Ungarettija i Giuseppea Tomasi di Lampeduse (Franić 1998). Primjenjujući dubinski pristup književnom i umjetničkom tekstu, u radovima pokazuje dobro poznavanje teorije književnosti i lingvistike, a vrlo često analiza je prožeta i filozofskim razmatranjima. Kod pisaca kojima se bavi „nastoji istaknuti one umjetničke vrijednosti i one odrednice njihovog književnog stvaralaštva koje ih čine prepoznatljivim a koje su kritici promakle ili su ostale nedorečene” (Rabac-Čondrić 1989: 243). To se posebno uočava u radovima o navedenim suvremenim piscima koje Festini bira upravo zbog njihove autentičnosti i posebnosti njihova književnog izričaja, pa se može govoriti o piscima – slučajevima, odnosno o problemskim istraživanjima prema kojima je pokazivao poseban interes. Oslanjajući se na tumačenja i ocjene prethodnika, prvenstveno talijan-

¹ Prema riječima Glorije Rabac-Čondrić (1989: 341) bio je „pedagog po vokaciji, izuzetne predavačke nadarenosti, koji je posjedovao široku opću kulturu, veliko znanje, vrhunsku stručnu spremu i posebnu inteligenciju”.

skih proučavatelja, on, poput autora kojima se bavi, stvara svoj autentični kritički sud, temeljen na sveobuhvatnom pristupu i dubinskoj analizi umjetničkog teksta. U tome mu je svakako pomogla dobra teorijska potkovanost kao rezultat proučavanja velika-talijanske kritičke misli 19. i 20. stoljeća (Francesco De Sanctis, Benedetto Croce, Attilio Momigliano, Mario Fubini, Giuseppe Petronio, Carlo Salinari, Natalino Sape-gno, Paolo Pullega) i filozofije (Antonio Gramsci, Nicola Abbagnano i Enzo Paci), koji su postavili temelje suvremene talijanske znanstvene književne kritike i o kojima je pisao u radovima „Suvremena talijanska književna kritika”,² „Odjek Gramscijevih misli u Jugoslaviji”,³ „Antonio Gramsci i Jugoslavija”,⁴ „Uvod u književnu kritiku Antonija Gramscija”⁵ te „Podrijetlo i dometi Croceovih stilističkih dilema”⁶.

Prvi književni tekstovi koji su privukli pažnju Festinija – kritičara pripadali su Eliju Vittoriniju, najistaknutijem talijanskom piscu u prvim desetljećima nakon rata. Posve-tio mu je više radova,⁷ a posebno se bavio romanom *Uomini e no*, analizirajući pitanje zla i njegovo historijsko podrijetlo, kao rezultat čovjekova otuđenja i narušenih od-nosa među ljudima uvjetovanih ekonomskim čimbenicima.⁸ Među znanstveno-kritič-kim radovima najvažnije mjesto zauzima Ignazio Silone, pisac o kojemu je napisao doktorsku disertaciju „Stvarnost i poezija u djelima Ignazija Silonea” i kojemu je posvetio niz radova,⁹ predstavljajući hrvatskoj javnosti književno djelo talijanskog antifašističkog pisca ne samo u književno-povijesnom kontekstu nego i s motrišta suvremenih teorija, estetike, semiotike, filozofije i lingvistike. U svojim radovima o Italiju Svevu,¹⁰ istaknutom romanopiscu na razmeđu 19. i 20. stoljeća i autoru prvog talijanskog psihološkog romana, ističe njegovu povezanost s Joyceom, Proustom i

² Objavljen u *Zborniku RTV Sarajevo*, 6/1977., br. 17: 529–595. Usp. Šimunković 1990.

³ *Zadarska revija*, 26/1977, br. 5-6: 451–470.

⁴ *Čovjek i nauka*. Radio Sarajevo, Treći program, 1978, br. 19: 454–472.

⁵ *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*. Razdio lingvističko-filološki (3), 1963/1964, 1964: 220–237.

⁶ *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*. Razdio lingvističko-filološki (4), 1965/1966, 1967-1968, 1968: 263–284.

⁷ Npr. „Eljo Vittorini između marksizma i egzistencijalizma”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio lingvističko-filološki (1), 1959-1960, 1960: 221–238; „Čovjek i nečovjek u djelima Elia Vittorinija”. *Izraz*, 12/1968, br. 10: 341–349.

⁸ „Čovjek i nečovjek u djelima Elia Vittorinija”. *Izraz*, 12/1968, br. 10: 344.

⁹ „Križa savjesti I. Silonea”. *Zadarska revija*, 11, 1962, br. 1: 33–42; „Razgovor s I. Siloneom”. *Riječka revija*, 11/1962, br. 1-2: 103–108; „La grande svolta di Silone”. *Abruzzo*, 1969, Volume 2: 147–192; „Sigurnosni izlaz Ignazija Silonea”. *Izraz*, 13/1969, br. 11: 491–500; „Ignazio Silone od marksizma do utopije”. *Književna smotra*, 2/1970, br. 5-6: 92–103; „Coerenza nell’opera letteraria di Ignazio Silone”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 26, Razdio Filoloških znanosti (16), 1986/1987, 1987: 303–326.

¹⁰ „Slučaj Itala Sveva”. *Treći program*, Sarajevo, 4/1975, br. 8: 317–345; „Zenova savjest – savjest jed-ne epohe (Uz šezdesetogodišnjicu smrti Itala Sveva)”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27/17, 1987/1988, 1988: 233–262.

Kafkom i značaj u kontekstu talijanske suvremene književnosti kao autora koji je uz Luigija Pirandella progovorio o krizi suvremenog čovjeka i o općeljudskim problemima stekavši europsku i svjetsku slavu. Pritom Festini „propituje konzistentnost njegovih romana i snagu riječi i nastojeći upotpuniti književno-kritičke ocjene drugih stručnjaka među kojima posebno ističe Bruna Maiera” (Rabac-Čondrić 1989: 235). Sveobuhvatnom analizom najpoznatijih romana Riccarda Bacchellija (*Il diavolo a Pontelungo*, *Il mulino del Po*),¹¹ s posebnim osvrtom na njegovu opčaranost poviješću i primjerima junaštva te psihološke i moralne degradacije čovjeka heroja, uspješno je predstavio hrvatskim čitateljima još jednog neobičnog talijanskog pisca, više puta nominiranog za Nobelovu nagradu. U prilogu o romanu *Gepard* Giuseppea Tomasija di Lampeduse,¹² kojim je postigao svjetsku slavu, Festini nudi originalnu interpretaciju da se ne radi o povijesnom nego psihološko-egzistencijalnom romanu u kojemu su ratna zbivanja (Garibaldijev pohod na Siciliju) samo okvir unutar kojeg se odvija životna drama „suvremenog čovjeka, razapeta između jedne anakronističke tradicije, za koju je emotivno vezan, ali koja naumoljivo nestaje, i jedne nove društvene sinteze”.¹³

U radovima o Danteu¹⁴ istražuje elemente suvremenosti i univerzalnosti njegove umjetničke poruke, bavi se problemom interpretacije i prevođenja pojedinih Danteovih izraza, etičkim principima firentinskog pjesnika, nalazeći, poput drugih proučavatelja, najveće pjesničke domete u *Paklu*. U radovima o Petrarci,¹⁵ analizira Lauru kao savršeni ženski pjesnički lik, ističe njegove nove ideje, pobunu i suprotstavljenost srednjovjekovnoj tradiciji, te, poput mnogih drugih kritičara, radi usporedbu sa suvremenima Danteom i Boccacciom, tražeći u njihovim djelima poruke aktualne i u novom vremenu. Festini je, uz navedene pisce, dao i prikaz rada Sibille Aleramo, spisateljice s početka 20. stoljeća,¹⁶ Oliviera Honoréa Bianchija, tršćanskog pisca rodом s Kvarnera,¹⁷ Giacoma Leopardija, Giuseppea Ungarettija i drugih.

¹¹ „Riccardo Bacchelli, posljednji talijanski otočentist 20. stoljeća”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 20/10, 1977/1978, 1978: 297–334.

¹² „Estetske suprotnosti u jeziku G. Tomasija”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 13/1974-1975: 49–77.

¹³ Isto, 75.

¹⁴ „Etika i antropologija Danteove *Božanstvene komedije*”. *Zadarska revija*, XIV/1965, br. 4: 257–269; „Amore e smarrimento di Dante nelle versioni croatoserbe”. *Dante i slavenski svijet – Dante e il mondo slavo*. Zagreb: JAZU, 1984: 173–182.

¹⁵ „Francesco Petrarca, 600 godina poslije (1314-1374)”. *Zadarska revija*, XXIII/1974, br. 3-4: 259–264; „Medioevo e Rinascimento nella poesia del Petrarca”. *Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama – Petrarca e il petrarchismo nei paesi slavi*. Zagreb: JAZU, 1978: 179–189.

¹⁶ „Dvije ljubavi Sibille Aleramo”. *Riječka revija*, IX/1960, br. 4: 183–192.

¹⁷ Rječ je o radu „Elementi descrittivi nello stile di Oliviero Honore Bianchi”. *Radovi*, Razdio filoloških znanosti (18), 1988-1989, 1989: 207–222.

U sklopu proučavanja hrvatsko-talijanskih književnih dodira bavio se hrvatskim poticajima u djelima talijanskih pisaca, primjerice o romanu Enza Bettize *Il fantasma di Trieste*,¹⁸ u kojemu analizira lik jednostavne drniške seljanke, koja radi kao dadilja u jednoj tršćanskoj obitelji.¹⁹ Kao dobar poznavatelj filozofije, posvetio se proučavanju Giorgia Politea,²⁰ uglednog splitskog filozofa i kritičara iz 19. stoljeća, osvrćući se, među ostalim, na njegovu polemiku protiv Giobertijevih i Voltaireovih sudova o Ariostovu djelu *Orlando furioso*, kao i protiv Kantove „čiste umjetnosti” i Hegelove metafizičke spekulacije oko smrtnosti umjetničkog stvaranja. Proučavanjima iz dalmatinske književne baštine Festini se pridružuje i radovima o Petru Kasandriću,²¹ rođenom Hvaraninu koji je djelovao u Zadru. Daje detaljni prikaz njegove mladenačke zbirke pjesama *Prime liriche e – ultime* (Zadar, 1879.) u kojoj otkriva utjecaje talijanskih velikana Parinija, Foscola i Leopardija, te analizira njegov prepjev *Hasanaginice* na talijanski jezik, uspoređujući ga s drugim prijevodima narodne balade, među ostalim i s prijevodom poznatog slavista Artura Cronije. Piše i o Istranima, u tom kontekstu značajan je rad „Izgubljeni raj Diega Zandela”,²² u kojemu ističe pjesnikovu duboku nostalgiju za rodnom Istrom, nalazeći u stihovima utjecaje talijanskih pjesničkih velikana kao što su Cardarelli, Ungaretti, Montale i drugi.

Znanstvene radove Marija Festinija koji su odraz njegova svestranog znanstvenog interesa odlikuju originalnost interpretacije, erudicija i akribičnost. Njegove su analize temeljite i obuhvaćaju, osim književno-povijesnih, teorijskih, „ideoloških i filozofskih polazišta, također i strukturalne, stilističke te etičke komponente” (Rabac-Čondrić 1989: 232), što pridonosi objektivnosti i vjerodostojnosti njegove interpretacije. Njegova kritička riječ je „osmišljena i originalna” (Rabac-Čondrić 1989: 227), i predstavlja nezaobilazan prilog hrvatskoj talijanistici i komparatistici te hrvatskoj književnoj povijesti.

¹⁸ „Drnišanka u suvremenom talijanskom romanu”. *Zadarska revija*, 9/1960, br. 1: 65–71.

¹⁹ Bettiza će kasnije, u autobiografskom romanu *Esilio* (Mondadori, Milano, 1996.) ponovno odati počast jednostavnoj ženi, dadilji koja je brinula o njemu tijekom djetinjstva provedenog u Splitu.

²⁰ „G. Politeo o umjetnosti”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 3/1961-1962: 285–307; „Jedna polemika G. Politea”. *Riječka revija*, 10/1961, br. 1: 34–40; „Lodovico Ariosto nella critica letteraria di Giorgio Politeo”. *Il Rinascimento – Aspetti e problemi attuali*, Firenze, 1982: 385–392.

²¹ Cfr. „*Le prime liriche ultime* di Petar Kasandrić”. *Radovi. Razdio filoloških znanosti*, 1981-1982, 1982-1983, 1983: 251–264; „*Le due spose di Assano Aga di P. Kasandrić*”. *Radovi. Razdio filoloških znanosti* (15), 1985-1986, 1986: 227–244.

²² „Izgubljeni raj Diega Zandela”. *Zadarska revija*, 18/1969, br. 2-3.

LITERATURA

- FRANIĆ, Ante. 1998. „Festini Mario”. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024)*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/festini-mario> (5. 12. 2024.).
- JERNEJ, Josip. 1990. „In memoriam Mario Festini (1924–1989)”. *Studia Romanica et Anglica Zagrabienis*, 35: 191–192.
- RABAC-ČONDRIĆ, Glorija. 1989. „Mario Festini (1924–1989)”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 28, br. 18: 341–344.
- RABAC-ČONDRIĆ, Glorija. 1989. „Književna kritika M. Festinija”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 28, br. 18: 227–248.
- ŠIMUNKOVIĆ, Ljerka. 1990. „Bibliografija radova M. Festinija”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 29, br. 19: 9–10.
- ŠIMUNKOVIĆ, Ljerka. 1990. „Professor Mario Festini (1924–1989)”. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 29, br. 19: 6–8.

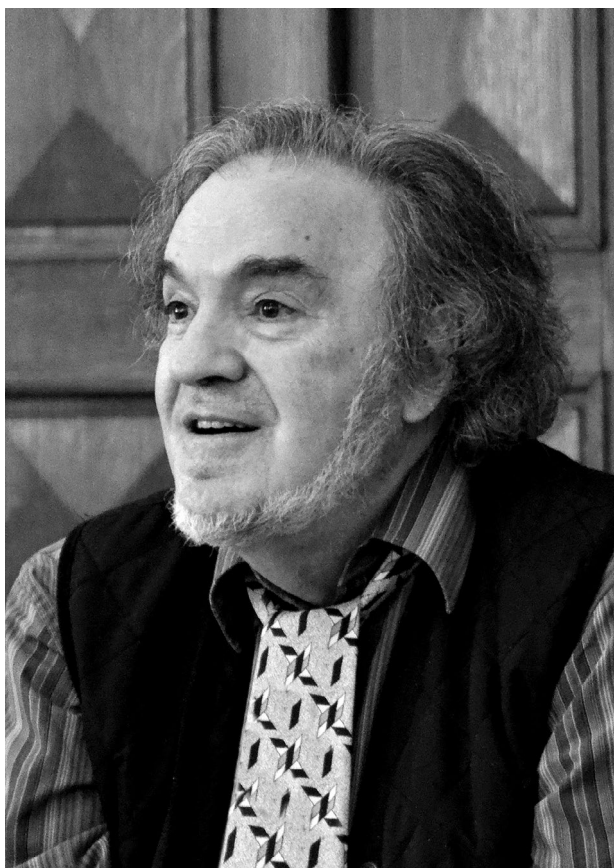
Nedjeljka Balić-Nižić

IN MEMORIAM LUKU PALJETKU (1943. – 2024.)

UDK: 929 Paljetak, L.*

821.163.42

DOI: 10.15291/csi.4375



Okrugli stol „60 godina Odsjeka za hrvatski jezik i književnost” (30. studenoga 2017.)

Luko Paljetak rođen je u Dubrovniku 1943. godine gdje je proveo djetinjstvo i ranu mladost. Dubrovnik je nedvojbeno postao i ostao ključno mjesto njegova života i književnoga poziva. Kratko vrijeme koje nije živio u Dubrovniku, bilo je razdoblje njegova boravka u Zadru – doba kada se formirao i kao pjesnik, prevoditelj, dramaturg, filolog. U Zadru je Paljetak na Filozofskom fakultetu studirao anglistiku i tadašnju

jugoslavistiku. Po završetku studija, zapošljava se kao dramaturg u Kazalištu lutaka Zadar. Tada je napisao i svoje prve drame. Neko vrijeme bio je asistent profesoru Nikoli Ivanišinu, također Dubrovčaninu, na predmetima iz novije hrvatske književnosti. Fakultetska stega nije bila mjera pjesnika, osobito razigranog ludista kakav je bio Paljetak. Kasnije je ipak doktorirao na temu *Književno djelo Ante Cettinea*. Godine 1978. odlazi s Fakulteta i vraća se u svoj rodni Dubrovnik.

Paljetak je svoj dolazak u Zadar, koji je značio odvajanje od Dubrovnika, živopisno zabilježio u prigodnom tekstu „Sjećanje na moje studentske godine u Zadru od 1964. do 1968.“:

„U Zadar sam došao u jesen 1964. godine. Pratio me moj otac Niko. Cijelo je vrijeme plakao. U Dubrovniku mi nisu htjeli odobriti stipendiju. Nekako nisam bio podoban, premda sam bio jedan od najboljih učenika i u osmogodišnjoj i u srednjoj školi. Mogao sam računati samo na ono malo novca što ga je moj otac nekako uspijevao odvojiti od svoje male mirovine. Bio sam završio petogodišnju Učiteljsku školu (tzv. Preparandiju) u Dubrovniku i dva semestra Pedagoške akademije. Na odlazak na studij odlučio sam se na nagovor svoje prijateljice prof. Ete Rehak i prof. Nikole Ivanišina koji je već radio na Filozofskom fakultetu u Zadru, na Katedri za noviju hrvatsku književnost.

Doći do Zadra autobusom bila je prava 14-satna avantura. Kada se moj otac, sa suzama u očima vratio u Dubrovnik, ostao sam sâm u Zadru, nepoznatom mi gradu koji se sa svojom okolicom odjednom nekako zastrašujuće rasprostro preda mnom, širok i ravan u odnosu na moj zidinama okruženi, zaštićeni, mali Dubrovnik. Prepušten samo sebi našao sam se u gradu koji je s jedne strane gledao na bliske, nepoznate mi otoke ispred njega i na udaljeni velebit Velebit u zaleđu. Prepun neodgovorivih pitanja krenuo sam u novu sredinu, osjećajući duboku tugu protkanu željom da se negdje sakrijem od svega što me čeka, znajući da je to nemoguće. Ono što sam odmah zapazio bila je golema količina otvorenog neba iznad Zadra. Pokrivalo ga je kao beskrajna plava kupola i to me nekako ohrabrilo.”

Otvoreno nebo iznad Zadra za Paljetka se pokazalo poticajnom aumom za sanjarenje. Kako nadalje svjedoči, diplomirao je 1968. godine kao najbolji student Fakulteta, a iste godine objavio je svoju prvu pjesničku zbirku *Nečastivi iz ruže*.

Gledano iz današnje perspektive, nakon punih pedeset i pet godina od objavljivanja *Nečastivog iz ruže*, Paljetkov opus promatramo kao zaokruženu cjelinu pjesničkoga rada i posvećenja. Premda je zamjetan trag ostavio i u drugim žanrovima, osobito u

drami i romanu, u filološkim znanostima i esejistici, a o njegovim prevoditeljskim zaslugama da se i ne govori, Paljetak je ipak prije svega bio i ostao – pjesnik. Njegove pjesničke oči, sluh i vizija – utkane su u svako djelo. Nacrti romana o Cvijeti Zuzorić (*Skroviti vrt*) ili Marinu Držiću (*Marin*) već su ranije otisnuti kao njihove pjesničke slike u zbirkama *Izbjegle pjesme* i *Pjesni na dubrovačku*. Prevoditeljsko druženje s pjesničkim i književnim genijima poput W. Shakespearea, G. G. Byrona, O. Wildea, E. A. Poea, G. Chaucera, pa i Franca Prešerna, čiji je cjeloviti opus preveo na hrvatski jezik, ali i tolikih drugih, isto su tako zaživjeli u intertekstualnim dijalozima unutar bića njegove poezije. Spomenimo da se uz poeziju Paljetak bavio i slikarstvom, a imao je i nekoliko samostalnih izložaba. Više njegovih pjesničkih knjiga objavljeno je u grafičkim mapama poznatih hrvatskih slikara. Uza sve, uvjereni smo da je njegov „spomenik trajniji od mjedi” ipak poezija. Prvi izbor i životni put. Stoga ćemo nastojati proniknuti u razigrane varijacije Paljetkova pjesništva, od radosnog i razigranog mladenačkog pjeva do „bijelih tama” njegove osamljeničke, kasne lirike.

RUŽE I PTICE NA BIJELOJ PODLOZI STIHA

Godina 1968., osim što je bila prijelomna za svijet, pokazala se izrazito važnom za hrvatsku kulturu i hrvatsku poeziju. Zahvaljujući Paljetkovoј zbirci *Nečastivi iz ruže* može se reći da tom godinom u hrvatskom pjesništvu počinje postmoderna. I to upravo u Zadru.

Prva Paljetkova zbirka obilježena je igrom i idejom bijega od zbilje, odnosno potpunog negiranja dimenzije vremena. On svoj poetski svijet smješta u imaginarne prostore trubadurskih vremena te ih sinkronizira s vlastitom zbiljom, na tematskoj se razini vraćajući u svjetove vitezova i gospa. Međutim, povratak tradiciji zamjetan je i na razini stiha. On u *Nečastivom iz ruže* implementira vezani stih, četrnaesterce raspoređene u sestine što obiluju pjesničkim, osobito zvukovnim figurama. I Tonko Maroević u knjizi izabranih Paljetkovih pjesama – *Bijela tama* – ukazuje na njezin položaj „postmoderne prije postmoderne”. Kada je 1995. godine Luko Paljetak objavio svoju iznimnu i tada po svemu drukčiju zbirku za koju je ovjenčan *Goranovim vijencem* 1995. godine – *Singerica pod snijegom* – u *Vjesniku* objavljuje intervju s Brankom Džebić pod naslovom „Singer koji pjeva”. Tu je Paljetak s popriličnim vremenskim odmakom prvi put sâm progovorio o svojoj prvoj zbirci, kako je nastala i koliko je utjecala, ali i uvjetovala njegovu daljnju poetiku. Svjedoči kako je predosluhnuo bilo vremena svojim prirodnim pjesničkim darom i željom za samodisciplinom:

„U počecima, u mladenačkoj razbarušenosti, kada nisam znao kako pisati, nedostajala mi je disciplina. Na sreću, uspio sam na vrijeme shvatiti da je moj nedostatak u činjenici da je moja mašta neorganizirana, da se ona hvata svakog predmeta i da je to nešto unutar nje same razorno.

Kada sam istu pjesmu koju sam dan ranije napisao u nevezanu stihu, sada pokušao napisati u novom obliku, shvatio sam da sam postao bolji. Iz vlastite pjesme koja se dovela u red i počela eufonično govoriti za mene, počeo sam učiti vlastitu disciplinu. Okrenuo sam se onda svim oblicima vezane poezije, jer sam htio zanatski sve o njoj naučiti. Uspjeh dugujem prirodi, koja me je obdarila savršenim sluhom, pogotovo za ritam, pa tako dok pišem ne moram misliti na ritam, stope i sve ono što bi me omelo u procesu stvaranja. Tako je nastala prva knjiga pjesama, koje je tada kada se pojavila bila vrlo anakrona, zapravo zastrašujuće anakrona za mladog pjesnika koji je htio na taj način naprijed.

No bio sam tvrdoglav, ne zato što sam ja po prirodi tvrdoglav, ali naprosto nisam znao ni htio drukčije, a natrag više nisam mogao u nešto što sam smatrao da ne poznam i ne znam. Morao sam na taj način dalje, vjerujući da će neki dobri vjetrovi, dobre muze poezije učiniti nešto i za pjesnika koji se drznuo pjevati malo drukčije. Imao sam sreću, vrijeme i ovo naše stoljeće, ukusi koji su se mijenjali radili su i za mene, s onim što smo kasnije nazvali postmodernizmom ponovno su se vratile te iste teme i briga za oblik.”

Nakon zbirke, čiji su dominantni motivi ptice i ruže u imaginarnim pejzažima, ubrzo slijede Paljetkova nova poetska ostvarenja – zbirke *Kockice za staru damu* i *Ljubičaste kiše*.

Ljubičaste kiše iskorak su u nešto novo. Knjiga *Ljubičaste kiše*, objavljena u Biblioteci Razlog 1973. godine, knjiga je ljubavne lirike obojene egzistencijalnom tjeskobom. Ako su njegove intimne prostore ljubavi i pjevanja u ranijim zbirkama zauzimali trubadurski likovi, pejzaži ispunjeni radosnim pjevom ptica i ljepotom ruža, sada se njegova ljubav iskazuje težinom i tamom mora.

Drukčijeg Paljetka, međutim, čitamo u zbirkama *Ludo pjevanje u planinama* i *Noćni lov*. Premda na stilskoj razini i dalje njeguje zatvorenu formu, sa svojom tipičnom ludičkom figurom opkoračenja, on se sve više zatvara u svoj intimni svijet nutrine. *Ludo pjevanje u planinama* iz 1978. i *Noćni lov* iz 1981. godine kao da su odškrinuli prostore bjeline za buduće zbirke osamljenosti poput *Singerice pod snijegom* iz 1994. godine ili još kasnijih *Koljenskih otoka* iz 2003. godine. Ove zbirke nastaju i u godinama velikih odluka i promjena za pjesnika. Trajno napušta Zadar da bi se za stalno vratio u svoj Dubrovnik.

Nova faza Paljetkova pjeva u suglasju je s novom fazom hrvatske povijesti, društva i kulture. Nakon iskustva razaranja Dubrovnika, pjesnik više nije mogao biti isti. Napad na Dubrovnik Paljetka je zatekao u Ljubljani gdje ostaje u progonstvu i piše svoju antiratnu zbirku *Izbjegle pjesme / Ubežni pesme*.

Uz *Izbjegle pjesme*, Paljetkov su opus devedesetih obilježile dvije potpuno različite pjesničke zbirke. Riječ je o *Pjesnima na dubrovačku* i *Singerici pod snijegom*. Dakako, ovo nisu i jedine zbirke objavljene tih godina. Međutim, i *Pjesni na dubrovačku* i *Singerica pod snijegom*, svaka na svoj način, prikazuju nam Paljetkovu pjesničku originalnost, inventivnost i tematsku otvorenost.

Singerica pod snijegom Paljetkov je tihi obračun s novim dobom – novim dobom svoga intimnoga života, ali i novim dobom kulture, društva, konačno i generacije.

No s druge strane, *Pjesni na dubrovačku* posve su drukčije. Prvo izdanje ove knjige bilo je 1984., drugo 1990., a konačno dopunjeno 1997. godine. Potonje izdanje pomaklo je sve granice Paljetkova ludizma. Paljetak u intertekstualnu igru s dubrovačkom poviješću i starom književnošću ulazi promišljeno i ciljano, zadire u različite tematske razine, te gotovo trivijalnim pošalicama i doskočicama tematizira dubrovačku baštinu (arhitektura grada, tipska mjesta, slavni Dubrovčani, starija dubrovačka književnost...). *Pjesni na dubrovačku* knjiga je koja se može čitati kao poetski leksikon Dubrovnika. Nevjerojatnom lakoćom Paljetak je uspio na tematsko-motivskoj razini postmodernistički izjednačiti visoko s niskim.

Novo tisućljeće nije donijelo samo nove teme nego i nov odnos prema umjetnosti. Međutim, Paljetak ne odustaje ni od svoga ludizma, a ni od svoga humanizma. Pjesničkim očima promatra svijet, a metaforično bismo mogli reći da njegove oči postaju sve dublje i dublje; takvima ih čini njegov bolni pjev, prostrane bjeline osamljenosti. U novom tisućljeću, 2003. godine, objavljuje zbirku *Koljenski otoci*. To je knjiga koja „dokumentira” bijeg od samoga sebe u virtualne, izmaštane prostore *Koljenskih otoka*. Paljetak na samom početku zbirke čitateljima nudi zamišljenu kartu *Koljenskih otoka* koje je otkrio drevni moreplovac Lulo de Nicq. Jasno je da je u moreplovčevu imenu skriveno ime samoga pjesnika, a Koljenski su otoci, dakako, plod njegove imaginacije.

Posljednja pjesnička knjiga koja sublimira sve Paljetkove osamljeničke bjeline pjesnička je zbirka *Nakupine*. Objavljena je u Zadru, gdje je davne 1968. godine ispod otvorenog neba pjesnik krenuo u osvajanje svijeta riječima, slikama, glazbom. Dakle, točno nakon pedeset godina, 2018. godine, Paljetak objavljuje zbirku *Nakupine*. U ovoj zbirci tako nailazimo na njegovu prvotnu temu „rasapa tijela” koja je u odnosu starog i novog Paljetka kao odnos vitalističke razigranosti prema egzistencijalnoj upitanosti. I u nekim drugim pjesmama primjetna je intertekstualna igra s *Nečastivim iz*

ruže (npr. stihovi „(...) ocat / pristaje ruži bolje od rose”). U zbirci je naznačena stalna autoreferencijalna dimenzija otvorenog pitanja o sudbini pjesnika. Vrijeme više ne podliježe njegovu pjesničkom sinkroniziranju, nego relativiziranju. Pjesme iz zbirke *Nakupine* izriču naizgled jednostavnu i temeljnu istinu o paradoksu ljudskoga postojanja – nakon što čovjek sve više svijet zauzima svojim godinama, djecom, stvarima, životom, to je sve manje u njemu. Stoga zbirka *Nakupine* iskoračuje dalje od svih njegovih drugih osamljeničkih knjiga, iskoračuje u spoznaju ne samo prolaznosti nego i u veliku spoznaju neposjedovanja.

Životni put pjesnika put je povlačenja od svijeta da bi se dao svijetu. Otuda možda i stalna Paljetkova figura opkoračenja, što se poput uvezanih valova vezuje s harmonično usloženim dubrovačkim zidinama. Pjesnik, međutim, nikada do kraja nije zadovoljan, on uvijek želi nešto novo. Pa je tako u toj razigranoj želji traženja Paljetak više puta postigao bitnu novost u hrvatskom pjesništvu, izvan škola i teoretskih ideologija. Ideje, eksperimente, ludičke provokacije – ostvario je sam u dubrovačkoj bjelini radne sobe, svoje velike radionice riječi, s ponekim zasanjanim pogledom na otvorenu kupolu zadarskoga neba.

Napomena: Tekst je skraćena i prilagođena inačica eseja „Dubrovnik na bijeloj podlozi ruža” objavljenog u časopisu Forum (Zagreb, broj 1–3, god. LXII (2023.): 197–224).

Sanja Knežević